

ΔΙΑΝΟΗΣΗ

ΜΗΝΙΑΙΟ ΔΕΛΤΙΟ-ΑΘΗΝΑ 1925-ΧΡΟΝΟΣ ΠΡΩΤΟΣ ΦΥΛΛΟ ΜΑΪΟΥ

ΑΠΟ ΤΑ ΕΙΚΟΣΤΕΣΣΕΡΑ ΘΕΜΑΤΑ

ΔΙΑΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΠΡΑΞΙΑ, ΤΗΣ ΗΒΙΣΚΗΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΥΝΤΥΧΟΥ

Π ρ α ξ ί α ς. Πολλόστεψαν, 'Ηβίσκη, τὰ χρόνια μας!
'Η β ί σ κ η. Κλείδουν σήμερα δέκα τέσσαρα χρόνια ἀφ' ὅταν σὲ πρωτογνώρισα.

Π ρ α ξ ί α ς. Κ' ἔφυγεν ἡ νιότη, σβύσανε οἱ ἀγάπες τῶν θαυμασμῶν κι ἄλλο δὲν ἀπομένει μας τώρα παρὰ νὰ χαϊρόμαστε τὴ ζωὴ δίχως φανταστικές ὁμορφιές, ἤσυχη καὶ τακτική καὶ σχεδὸν δίχως γοητεία. Ἄλλοιῶς θὰ ψευτογελοιοῦμαστε. Πού τώρα νὰ ταιριάζω τὴ ζωὴ τοῦ κόσμου ὅπως ἄλλοτε μὲ τὶς δικές μου τὶς χαρές!

'Η β ί σ κ η. Ἀλήθεια, ὅσο περνοῦν οἱ χρόνοι μας, τόσο λιγοστεύει μέσα μας ἡ ἐπίδραση τῆς ἀπάτης. Γιατὶ ἀπάτη κι ἀπειρία θαρῶ πὼς εἶναι ἡ αἴσθησις τελείων κι ὠραίων πραγμάτων, πού τέτοια ποτὲ δὲν ὑπάρχουν. Ὁ κόσμος τῆς νιότης εἶναι ψεύτικος κόσμος. . .

Π ρ α ξ ί α ς. Κάλιο πὲς πὼς ἐμεῖς ὅσο πάει καὶ ξεκολλᾶμε ἀπὸ τὴ ζωὴ, ἔτσι ὅπως γίνεταί μὲ τὸ ράϊσμα ἐνὸς βράχου ὡς με νὰ ξεχωριστεῖ ἀπ' τὸ βουνὸ καὶ νὰ πέσει. Εἶδ' ἄλλοιῶς ὁ κόσμος τῆς νιότης εἶναι τόσο ψεύτικος, ὅσο κι ὁ σημερινὸς μας κόσμος τῆς πείρας κι ὅσο θάνα ὁ αὐριανὸς μας ὁ κόσμος τῆς κούρασης. Ἡ, ἂν θέλεις, ὅλοι τοὺς οἱ κόσμοι τοῦτοι, μάλιστα τοῦ καθενὸς ἀνθρώπου οἱ κόσμοι καὶ τῆς κάθε στιγμῆς του ἀκόμα, εἶναι πραγματικοί, γιατί πραγματικότητα σημαίνει μονάχα αἴσθησις.

'Η β ί σ κ η. Ὅμως ἡ πραγματικότη ἔχει μιὰ διάρκεια αἴσθησης. Ἐνῶ κάθε ἐντύπωση τῆς νιότης εἶναι παροδική, λιγόχρονη, εὐκολοάλλαχτη κι ἀπατηλή. Σήμερα δὲ θὰ μπορούσε νὰ σὲ γελάσει καμμιᾶς κόρης ἡ πονηρία σὰν φανέρωμα ἀθωότητος, οὔτε κ' ἐγὼ θὰ πίστευα τώρα κανενὸς ἄλλου ὄρκους ἀγάπης παντοτεινῆς.

Π ρ α ξ ί α ς. Κάτι ἄλλο θὰ μὲ γελάει καὶ σήμερα—ἡ ἐλπίδα τῆς δόξας ἴσως ἢ ὁ πόθος τῆς σοφίας, τοῦ πλοῦτου, τῆς ὑπεροχῆς, τῆς ἡδονῆς· καὶ κάτι ἄλλο μπορεῖ νὰ πιστεύεις τώρα ἐσὺ—τὴν τιμιότητα ἢ τὴ συνέπεια, τὴν καλοπέραση, τὸ σεβασμὸ, τὴν ἀπόλαψή. Ὅμως ξέχωρ' ἀπὸ τοῦτο θάθελα νὰ ξέρω: σὰν ὅπως λὲς ἡ πραγματικότη ἔχει διάρκεια, ποῖο λοιπὸν εἶναι τὸ χρονικὸ μέτρο πού μετριεῖται μ' αὐτὸ ἡ πραγματικότη; Μιὰ ὥρα ἴσως, μιὰ μέρα, ἕνας χρόνος, δέκα, εἴκοσι, ἑκατὸ χρόνια; Εἶδ' ἄλλοιῶς ὅλα τὰ πράγματα περνοῦν, γιατί κι ἀπ' αὐτοῦ τοὺς ἀλλάζουν καὶ μεῖς ἀλλάζουμε—οἱ αἰσθησές μας διαφέρουν ἀπὸ ὥρα τὴν ὥρα. Ἄλλοιῶς ἔβλεπες κι ἄκουες χθές, κι ἄλλοιῶς σήμερα.

'Η β ί σ κ η. Ὅμως κι ἄθελά μας ἀκόμα φτιάδουμε κάποιαν ἀόριστη σχετικότητα διαρκείας, ὥστε νὰ ξεχωρίζουμε ποιά εἶν' ἐφήμερα, ψεύτικα γιὰ τὴ ζωὴ καὶ ποιά εἶναι πραγματικά. Ἐστάθηκε πάντα ἐτούτο τὸ μέτρημα πραγματικῆ ἀνάγκης τοῦ ἀνθρώπου.

Π ρ α ξ ί α ς. Μὰ κι αὐτὸ ἀλλάζει κατὰ τὴν ἐποχὴ κι ἀπὸ ἀνθρωπο σ' ἀνθρωπο κι ἀπὸ χρόνον σὲ χρόνον καθενὸς ἀνθρώπου. Τόσο εἶναι ἀόριστο, ὥστε καταντᾷ ὀλότελα ψεύτικο μέτρο γιὰ κάτι πού δὲ μετριεῖται, γιατί δὲν ὑπάρχει. Μὰ κι ἂν θὲς νὰ ὑπάρχει κάποια πραγματικότη, μέτρο τῆς δὲ θὰ μπορούσε νὰ γίνῃ ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου. Θάμοιαζε σὰ νάθελες μένα μὲδι σταριῶν νὰ μετράς τὸν ἀέρα. . . Κ' ἐξὸν ὁ κόσμος ὅλος πού μᾶς βαραίνει σὰ σύνολο—ὄχι: σὰ λεπτομέρειες—τίποτε δὲ μπορεῖς νὰ στοχασθεῖς βέβαια γιὰ πραγματικὸ—γιὰ παντοτεινὸ. . .

Σ ύ ν τ υ χ ο ς. Μόνο οἱ παραλογοισμοί, μόνο οἱ ψεύτικες φρίκες, ὅσο κι ἂν μεταλλάζουμε ὄψη, ζοῦνε πάντα τοὺς ἢ τοὺλάχιστο ζοῦνε ὅσο ἔζησε καὶ θὰ ζήσει ἡ γενιὰ τῶν ἀνθρώπων. Ἄκου το, πού σοῦ τὸ λέω ἐγώ.

Π ρ α ξ ί α ς (ὀρθώνεται νὰ δεῖ πάνω ἀπὸ τὸ φράχτη). Καὶ ποῖος εἶσαι σὺ ὁ ἀπρόσκλητος εἰρωνευτής;

Σ ύ ν τ υ χ ο ς. Εἰρωνευτής ἐγώ; Μόνο διαβάτης εἶμαι—ὁ Σύντυχος. Κι οὔτε ἀπρόσκλητος εἶπα σου τίποτε. Μιλοῦσα ἐγὼ μὲ τὸν κόπο μου. . . Τὸν ξέρεις ἐμένα τὸν κόπο μου;

'Η β ί σ κ η. Ὅμως εἶπες γιὰ τὰ πράγματα πού ζοῦνε πάντα—οἱ παραλογοισμοί, οἱ φρίκες. . . Σὰ νὰ μᾶς ἔλεγες, παραλογᾶτε, καλοί μου.

Σ ύ ν τ υ χ ο ς. Μπορεῖ καὶ νὰ παραλογᾶτε. Εἶναι πολὺ ὁμορφο τὸ φθινόπωρο τοῦ χρόνου ἐτούτου, τὰ δέντρα κιτρινίζουν ἀργά, βουίζουν ἀκόμη τὰ ζουδια, μασχοβολαίει καρπὸς ὁ ἀγέρας, παιγνιδίζει ἀκόμα τὸ φῶς μὲ τὰ σύγνεφα τοῦ νοτιᾶ—εἶν' ὁμορφώτερο τὸ φθινόπωρο τοῦτο. . . καὶ γιατί νὰ μὴν παραλογᾶτε, νὰ μὴ χαίρεστε τὴ ζωὴ; Μήπως πρωτίτερα εἶπα ἐγὼ τίποτε γιὰ ὅλα αὐτά;

'Η β ί σ κ η. Γιὰ τοὺς παραλογοισμοὺς ὅμως τί ἔλεγες καὶ γιὰ τὶς φρίκες;

Π ρ α ξ ί α ς. Κ' εἶπες πὼς αὐτὰ εἶναι ἡ πραγματικότη, γιατί ζοῦνε πάντα;

Σ ύ ν τ υ χ ο ς. Μήπως δὲ ζοῦνε; Μήπως πάντα δὲν ἔχομε δίπλα μας τὸ θάνατο, ἀχώριστο πὲς σὰν τὸν ἴσκιό μας;

Π ρ α ξ ί α ς. Ὅμως ὁ θάνατος μπορεῖ νὰ μὴν εἶναι

παραλογισμός.

Σύντοχος. Σου χαρίζω εγώ τη λογική του. Μά ποιος λοιπόν δε φοβήθηκε ποτέ του έναν παραλογισμό σαν τον "Αθηνά", κ' είτ' ένα, είτε πολλούς δαίμονες; Ποιόν δὲν ἐτρόμαξε ἡ Ἐλευθερία καὶ τὸ σκιαχτρο τοῦ Πρέπει καὶ εἶναι σωστὸ κ' ἔχεις χρέος; Πέρασαν, ἀπ' ὅσο ἐγὼ κατέχω, τρακόσιες γενεὲς δυστυχισμένων χωρὶς νὰ σβύσει ἡ ἔγνοια τοῦ κάτω κόσμου μετὰ τὴν φλόγα του καὶ οὐδένας ἀπόδειξε ὀλίγον ἀπὸ πᾶνωθὲ τοῦ τῆς νυχτερίδα τῆς ψυχῆς.

Πραξίως. Πραγματικότητα λοιπόν ὁ φόβος, λὲς ἐσύ, κ' ἡ ἔγνοια...

Σύντοχος. Δύστυχο τὸ σόι μας. Σὰν ἡ παλιὰ Γοργώ, ἀκέφαλο βαστάει αὐτὸ στὴν ἀμασχάλη τὸ κεφάλι του ποὺ μάταια τοῦ τῶκοψε ὁ Περσέας ὁ νοῦς.

Ἡθίσκη. Ἐέρει καὶ μυθολογία νὰ διαβάτης ἐτούτος.

Πραξίως. Φαίνεται διαβασμένος τῆς νέας ἐποχῆς. Σοφὸς τῶν χημείων.

Σύντοχος. Παραλογισμοὶ τὸ ἴδιο οἱ μυθολογίες, τὰ χημεία, τὰ παραδείγματα, τὰ σύμβολα, οἱ συλλογισμοί... Φρίκες τὸ ἴδιο καὶ πραγματικότητες τοῦ κακοῦ.

Πραξίως. Πῶς φαίνεται ἀποσταμένος! Λὲς καὶ γνοιαζόμενος μὴν πεινάσει ἐχόρτασε ἀηδιαστικὰ πρωτοῦ νὰ μπεῖ στὸν ἵπποδρομο τῶν ἰδεῶν.

Ἡθίσκη (γελώντας). Αἶ κακομοίρη! Λίγη ὦρα κρατοῦν τὰ παιγνίδια στὸ ἵπποδρόμιο. Κ' ἔπειτα πῶς θὰ κοιμηθεῖς βαρυστόμαχος;...

Πραξίως (ἐξαπλωμένος πίσω ἀπὸ τὸ φράχτη τοῦ λαχανόκηπου, ἀργσαλεύει μουδιασμένος). Ἄ, ἄ, ἔγειρε κ' ὅλα ὁ ἥλιος. Πούναι ἡ Ἡθίσκη;... Βαρὺς ὁ ὕπνος τ' ἀπομεσημέρο.

*Ἡράκλειος Ἀττικῆς

I. ΖΕΡΒΟΣ

Ἡ ΤΕΧΝΗ ΚΑΙ Ἡ ΨΥΧΟΠΑΘΕΙΑ

1. Ὅτι ὀνομάζουμε ὑγεία, δὲν εἶναι, παρὰ μιὰ ὀργανικὴ ἀνεπάρκεια: ἐκεῖ στρέφεται ἡ προσπάθεια τῆς προληπτικῆς Ἑγείας καὶ τῆς κατασταλτικῆς Ἰατρικῆς. Ἀράϊμαξίς. Ἐξάτμισις. Ἀπόσπασις τῶν χυμῶν ποὺ ἡ ὑπεραφθονία τους ποτίζει καὶ διαθέτει εὐαίσθητα τὴν ψυχὴ. Θυσία τοῦ πνεύματος στὴ μουγγὴ σάρκα. Συστολή θερμοκρασίας. Σύμπτυξη. Ἡ ὑγεία τετραγωνίζει, ἀποστειρώνει καὶ ἀποξηραίνει ὅτι μπορούμε νὰ ὀνομάζουμε συνοπτικὰ καὶ συμβατικὰ ψυχὴ.

Ἀντίστροφα, τὰ νεῦρα, ὀρεθισμούς τους, ὁ παροξυσμὸς τους, ἡ ἔξαρσή τους, εἶναι ἡ προϋπόθεση γιὰ τὴν καθαρὴ καὶ γνήσια πνευματικὴ ἠδονή. Ἡ νευρικὴ ἔξαψη ὀξύνει τὴν ψυχὴ, διευρύνοντας τὴ χωρητικότητά της. Ἔτσι, παρουσιάζει τοὺς ἐξωτερικοὺς ὀρεθισμοὺς πιότερο βάρους γιὰ τὴν ἔντασή τους, καὶ πιότερη ἐπιφάνεια γιὰ τὸ πλῆθος τους. Ὅπως ἡ ἀτροπιὰς γιὰ τὰ μάτια, ἡ

ἔξαψη ἐξαγκώνει τὴν ψυχὴ. Τὴν διευρύνει καὶ τὴ διαστέλλει ὥς τὸ σημεῖο ὥστε προκαταβολικὰ νὰ αἰσθάνεται τὸν πόνο, ποὺ ἡ διαστολὴ αὐτὴ τῆς προξενεῖ καὶ ποὺ, μετὰ τὸ παραμικρὸ, εἶν' ἔτοιμη νὰ ξεσπάσει.

Τότε, μέσα σ' αὐτὴ τὴ φρίσσουσα ἢ ἐπώδυνη ψυχὴ, ἀνοίγει νὰ εἰσχωρήσουν βίαιες, ἠλεκτρικὲς οἱ συγκινήσεις, καὶ ν' ἀδειάσουν ὅλες μέσα της, χωρὶς ἡ δυναμικότητά τους νὰ ἐξατμισθῇ καὶ χωρὶς ν' ἀμβλυθῇ ἡ ὀρηκτικότητά τους. Διπλὴ τότε εἶναι ἡ ψυχικὴ δόνησις: ὁ ἔτοιμος πόνος σφεντονίζεται ὑγρὸς σὰν αἷμα ἀπ' τὴν ψυχὴ, ποὺ ὁ ἐξωτερικὸς ὀρεθισμὸς τὴν ποτίζει μετὰ τὴν ἠδονὴ του. Κ' εἶναι αὐτὸ τὸ κρᾶμα, ποὺ ἀφήνει, ὅχι πιά τὴν ἐντύπωσι, παρὰ αὐτὴ τὴν ἀσβεστη, τὴν ὀλοκληρωτικὴν αἰσθησὴ τῆς πνευματικῆς ἠδονῆς.—Μόνον ἡ σάρκα πίνει, γιὰ δυναμωτικὴ, τὴν ἠδονὴ αὐτοῦσια καὶ ἀκρατῆ: ἡ ἠδονὴ γιὰ τὸ πνεῦμα δὲν γίνεται πόσιμη, ἀν δὲν ἔχει τὸ συστατικὸ τοῦ πόνου, τῆς ὀδύνης.

Μᾶς ἀφήνει μετὰ τὴν ἀναπνοὴ ταχύτερη, μετὰ τὸν αὐχένα λυμένον, τὰ μάτια ἄτονα, κομμένα τὰ γόνατα: ὅμως ἡ ὑγεία, μετὰ τὸ φιλόργυρο σταγονόμετρό της, θάφτανε ποτὲ νὰ γίνῃ τόση, ὥστε νὰ μᾶς δώσῃ μονομιᾶς νὰ κερδίσουμε αὐτὸ τὸ ὕψος;

2. Κ' ἂν αὐτὴ εἶναι ἡ σφαῖρα τῆς αἰσθησεως, ἡ παθητικὴ κατάστασις, ἡ ἀπορρόφησις καὶ ἡ νοχέλιαι, ἄς πάρουμε τὴν ἀντίθετη ὄψη, τῆς κινήσεως, τῆς ἐκφράσεως, τῆς ἐνεργείας. Κ' ἐδῶ, ὁ ἐκνευρισμὸς μᾶς δίνει ὅτι κυρίως μᾶς ἐνδιαφέρει: τὴν παρουσίαν πνεύματος, τὸν ὀρεθισμὸ τῆς μνήμης: τὴν ἐπάρκεια τῆς φρασολογίας καὶ τὴν ἀναπόκρισή της σὲ ἀνάγκες ἀντάξιες τοῦ πνεύματος: τὴν ἄμεση ἐκλογὴ τῶν λέξεων, κοινὸ κτήμα, σοσιαλιστικὸ ἀγαθὸ καὶ τῶν πιὸ φτωχῶν, — τὴν διεισδυτικὰ λεπτομερῆ διατύπωσι, — θελαδὴ (τί ἄλλο!) τὴ Σκέψη, καὶ τὴν Ἐκφραση.

Στοὺς στοχασμοὺς καὶ στὰ ἔργα μας, στὰ κινήματα, στὰ λόγια καὶ στοὺς στίχους μας, δίνει ἕναν ρυθμὸ πεισματάρικης σταθερότητας. Μᾶς ὀπλίζει μετὰ μιὰν ἀξιόλογη μαχητικότητά: ἐκεῖνα τὰ λόγια ποὺ διατυπώνουμε μετὰ μιὰν ἐπιστημονικὴ τάχα ψυχραιμία, μετὰ μιὰν ἀφύγη τάχα ἀμεροληψία, τὰ ποτίζει ἀπὸ μέσα μ' ἕνα δραστηκὸ ὀρεθιστικὸ, μ' ἕνα ἄφαντο πάθος, μ' ἕναν λυρισμὸ μίσους, μιὰ συγκίνηση μεταδοτικὴ καὶ ἐκρηκτικὴ, ποὺ τὴν φυτεύει ἀσφαλτα καὶ ἀνύποπτα μέσα στὴς ξένες ψυχές. Μιλῶντας ψύχραιμα, φανατίζει: ἐξακοντίζει: φαρομάκι, χωρὶς νὰ καταβῆναι ἀπ' τὴν ἀξιοπρέπειά της: καίει, ἀναύει φωτιά, βασανίζει, κάτω ἀπ' τὴν μορφὴ παγερῆς ἀκινησίας, δογματικῆς εὐπρεπείας.

Δὲν κάνει μόνον τὴν παρατηρητικότητά μέχρι παθησεως ἔντονη: δὲν ἐμπνέει μόνον συλλήψεις γεμάτες λυρισμὸ, παρὰ καὶ ἀποτελεσιώνας τὴς παλιῆς, τὴς μισοσχηματισμένης καὶ ἀμελεμένης. Γαλθανίζει τὴν πνευματικὴ δημιουργία καὶ τὴν ἀνασηκώνει: στὰ τρέμοντα πόδια της, σὰν ἕνα ρεῦμα ἠλεκτρισμοῦ ποὺ ζωογονεῖ μετὰ συσπάσεις

ζωῆς μιὰ ἐξαπλωμένη νεκρὴ στρατιά. Δένει ἀμέσως, στὴ στιγμὴ, κάτω ἀπ' τὴν πύρα της, τὸ ποιητικὸ λουλούδι σὲ καρπὸ, τὸν ἀέρινο στεναγμὸ σὲ ὑγρὰ δάκρυα.

Ἐυχὲς νευρικῆς, σφαιλισμένες μέσα σὲ ἰσχνὰ σαρκία, ἔφεραν στὸν κόσμον τεράστιες ζυμώσεις. Τὸ λεκτικὸ τόσων ἄρρωστων ποιητῶν σπάει καὶ ξεχειλίζει ἀπὸ ὑπερζωικὸ σφρίγγος.

Ἡ ἐκνευρισμὸς, ἡ ἀναβλητικότης, ἡ ἀχρηστεύσις, ἡ σῆψις, ἡ νάρκη καὶ ἡ ὑπνοβασία, τρέμουν τὴν προσέγγισή του, τρέμουν τὴν ἐλαστικὴν του ἐπαφή, ὅπως τὰ λιμνάζοντα νερὰ φοβοῦνται τὸν ἀνεμὸ καὶ ὅπως ὁ ὕπνος τὴν ἀλπιγγα.

Ἐμπνέει, ἀκόμη, τὴς ἀκαριαῖες καὶ ἀπίστευτες ἐπινοήσεις, καὶ τὴς ἀθάνατες στιγμὲς τῶν τραγουδημένων ἡρωισμῶν. Βάζει, ἤσυχκα καὶ σὰν προσχεδιασμένα, τὸ ἄτομον ἀντιμέτωπο στοὺς πιὸ τραγικοὺς καὶ ἀσυνήθιστους προσανατολισμούς: καὶ τὸ κάνει ν' ἀτενίζῃ ἤσυχκα καὶ ἀποφασισμένα ὅτι, πρὸ ὀλίγου μικρόψυχα καὶ διστακτικὰ ἐξωλύγιζε καὶ καχύποπτα ἐλεπτολογούσε. Πετρώνει τὸν ὀργανισμὸ μετὰ παγερὸ θάρρος, μετὰ ριψοκίνδυνον γιὰ ὅλα ἀντοχὴ καὶ ἀψηφισιά.

Μέσο ἀλλάνθαστο ψυχολογικὸ διχασμὸ, αὐτοεπιγνωσίας, χειροποιιστῆς καὶ παρατεταμένης, αὐτοεποπτείας διακρούς καὶ ἐξακριβωμένης. Σηκώνει ὄρθιο καὶ εὐθὺ ὅλο τὸ παράστημα τοῦ σχεδιαγραφήματος ποὺ ἀποτελεῖ ἡ ψυχολογία, ἡ νοοτροπία, ἡ αἰσθητικὴ μας: ὅλου τοῦ χαρακτῆρος μας μᾶς δίνει τὴ συνείδηση: βλέπομε τὴς πλευρῆς του ποὺ καταρρέουν καὶ ὅσες ἀπομένουν ὄρθιες: τὴς ἀνατάσεις του ποὺ τείνουνται σὰ χέρια ἰκετευτικά, καὶ τὴς λιγοψυχίας του ποὺ γέρνουν σὰ σακατεμένα χέρια. Τὰ χάρματα, τὴς ἐλλείψεως του, τὰ φλεγόμενα του ὄνειρα καὶ τὴς γεμάτες ἀτμῶν ὄνειροπολήσεις του. Ὅλα αὐτὰ ἀναζοῦν, συγκροτημένα ὅπως ποτὲ, μετὰ μιὰ διαφάνεια ἐκτακτικῆς λαμπρότητας. Κυττοῦμε τὸ Ἐγὼ μας σὰν μιὰν ἀρχιτεκτονικὴν.

3. Πόσες λοιπὸν δυναμικότητες περιέχει ἡ νευρικὴ ἔνταση, ποὺ ἡ νυσταλιασμένη Ἑγεία δὲν εἶν' ἄξια οὔτε νὰ τὴς ὀνειρεῦεται! Ὁ σαρκασμὸς της εἶναι πρόθεσις νὰ ἐπιβάλλῃ γιὰ κανὸνα τὴν ἀδυναμία της, εἶναι ζήλεια τοῦ ταπεινότερου, αὐτοεποπτείας τῆς σαρκὸς στὴν κτηνώδη της δυνάμη, φοβέρα ἀποτεινόμενη στὰ ταπεινότερα ἐνστικτα τῆς αὐτοσυντηρήσεως καὶ τῆς «καλοπέρασής» μας.

Γιατὶ τὰ νεῦρα, μετροῦν τὰ πράγματα μετὰ ἄλλα μέτρα: ὑπηρετοῦν ὅχι τὴ σάρκα, παρὰ τὴν ψυχὴ. Τὸ μέρος τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ὅχι τὸ μέρος τοῦ ζώου. Δὲν ἔχουν τὴν ἐγωϊστικὴν ὑστεροβουλία καμμιάς σαρκινῆς μέθης. Εἶναι, ἀκριβῶς, ἡ ἐκδικητικὴ ἀκαταδεξία, ἡ ἀνταρσία ἐναντίον τῆς δεσποτείας τῆς σαρκὸς.

Μέσα σὲ τέτοιον ἀγῶνα θυὸ δυνάμεων γύρω ἀπ' τὴν ἴδια τροφή, σὲ ποιὸν θὰ δώσουμε τὴ νίκη; Ἡ ἰσορροπία, ἡ ἴση μοιρασιά εἶναι σήμερον ἀδύνατη: τὸ ἰδανικὸ τῆς

κλασσικῆς ἐποχῆς—ἡ ἀναλογία ἀναπτύξεως σώματος καὶ πνεύματος — εἶναι σήμερον ἐντελῶς ἀπραγματοποίητο. Τὸ αἷμα μοιράζεται ἄνισα. Ἡ φύση ἀρνεῖται τοὺς ἐργάτες τοῦ πνεύματος τὴν πνευματικὴν ἐπάρκειά τους. Ἡ φύση ἀπαιτεῖ τὸ πνεῦμα νὰ πάρῃ ἀπὸ τὸ συγκρατατικὸ περίσσευμα τῆς σαρκὸς. Ἡ σάρκα νὰ ζήσῃ εἰς βάρος τοῦ πνεύματος.

Ἄλλὰ ἡ φύση ἔχει τοὺς σκοποὺς της καὶ τὸ ἄτομο τοὺς δικούς του. Βέβαια πῶς δὲ συμπίπτουν φύση καὶ ἄτομο. Θὰ ἦταν ἕνα σόφισμα ἀχρηστο καὶ ἀνοικονόμητο.

Γιὰ ἕναν διανοούμενον, γιὰ τὸν ὅποιον ἡ ζωὴ ἐντοπίζεται στὸν ἐγκέφαλο πρὸ πάντων, ἡ ἐκλογὴ εἶναι πρόχειρη: δὲ θέλει πρὸ πάντων νὰ χάσῃ τὴν ἐγκεφαλικὴν ἀπόλαυσή του! — «Ἄν, λέει ὁ Καρλάλ, ἐρωτοῦσε κανεὶς τοὺς Ἀγγλοὺς: τί προτιμᾶτε νὰ χάσετε: τὴς Ἰνδίας ἢ τὸν Σαίξπηρ;», οἱ Ἀγγλοὶ θ' ἀπαντοῦσαν: «Δὲν ξερόμε τίποτε ἀπ' αὐτά: ὁ Σαίξπηρ εἶναι, μιὰ φορὰ, δικὸς μας!»

Τὴν πραγματοποιοῦν οἱ διανοούμενοι αὐτὴν τὴν ἐκλογὴν; Πῶς ὅχι! Ἄλλὰ μήπως γιὰ τίποτε ἄλλο, παρὰ γιὰ νὰ ξαναῦρον τὸν ἑαυτὸ τους ἀπάνω στὰ ἐπίπεδα τῆς νοήσεως, τῆς σκέψεως, τῆς καλλιτεχνικῆς εὐαίσθησις, καταφεύγουν στὰ τεχνητὰ διεγερτικά; τί ἄλλη ἀπόλαυσις γυρεύουν ἔτσι, παρὰ πνευματικὴ; Προδίδουν, κυκλώνουν τὴ φύση, τῆς ἀσπασοῦν ὅπως δὴποτε ἐκεῖνο ποὺ τοὺς κατακρατεῖ.

Κ' εἶναι ἀλήθεια πῶς τῆς τὸ ἀρπάζουν εὐκόλα, μετὰ πρόσκαιρα. Διψοῦν τὴ δυνάμη καὶ κλέβουν τὴ βίαια κνηγῶν τὰ θεμέλια καὶ κατακτοῦν τὴν τρικυμίαν, ἀρπάζουν τὴν ἰσχύ καὶ βρίσκουν πῶς ἀρπαξάν τὸν ἐρεθισμὸ. Ἄλλὰ τέλος πάντων. Εἶναι καὶ αὐτὸ κάτι, τὴ στιγμὴ ποὺ καὶ αὐτὸ θάλειπε. Modus vivendi, τρόπος ἐξοικονομήσεως τῶν πραγμάτων.

Κ' εἶναι ἀκόμα ἀλήθεια πῶς κατακτοῦν στιγμιαία τὴ λεία τους. Ναι, μετὰ γι' αὐτὸ — μηχανικὰ — ζητοῦν νὰ τὴν ἀναρπάσουν καὶ πάλι. Καὶ πάλι, καὶ ὀλοένα, πυκνώνοντας τὴς δόσεις τῶν διεγερτικῶν καὶ δυναμώνοντας τὴν περιεκτικότητά τους. Συνειδητὴ θυσία τῆς σαρκὸς στὰ πόδια τοῦ πνεύματος.

4. Εἶν' ἐπὶ τέλος ἀλήθεια πῶς συχνὰ τὸ ἀποτέλεσμα μιᾶς ἐπιτυχίας τέτοιου εἶδους πολὺ συχνὰ δὲ φαίνεται εἶναι συνήθως μιὰ παθητικὴ ὄνειροπόλησις, μιὰ, πρὸς τὰ μέσα στραμμένη, συγκίνηση, ποὺ ἐξατμίζεται ὅσο νὰ προφθάσῃ νὰ περάσῃ μέσα στὴ σχηματοποίηση τῆς δημιουργίας. Τὰ ἔργα μετὰ τὸ αἰώνιον παράστημα ἀντίκρου στὸν Καιρὸ, οἱ «πέτρινες ἐποποιήσεις», δὲν παράγονται συνήθως ἀπὸ τέτοιες καταστάσεις. «Ὅποιος σπέρνει τὸν ἀνεμὸ, θερίζει τὴν τρικυμίαν».

Αἶ, καὶ ὕστερα; καὶ ποῖος ἔβαλε τὴ δημιουργία, δηλαδὴ τὴν Ἠράξην, τὴ Δράση, γιὰ κριτήριον ἐκλογῆς; Ποῖος ὤρισε ἐκ τῶν προτέρων τὴ σκοπιμότητα αὐτῆ τῶν καλλιτεχνῶν; Ὡστε, ἔτσι: αὐθαίρετα, μπορού-

ΟΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΣ

III

Ἡ διαβάθμιση αὐτῆ τῶν ἀξιών, κατ' ἀνιούσαν κλίμακα προόδου, ἱστορικῶς ἐπιβεβαιωμένη, φαίνεται ἀκόμα καθαρότερα στὴν ἐποχὴ τοῦ κλασικοῦ πολιτισμοῦ. Ὁ κλασικὸς ἑλληνικὸς πολιτισμὸς, διανοητικὸς πολιτισμὸς, ὑπῆρξε ἡ μεγάλη κατακλιεῖς προγενέστερων καὶ σχεδὸν χαμένων ἐπιστημονικῶν πολιτισμῶν—ὁ μεγαλοπρεπέστατος ἀντίπαλος—ἀνθος καὶ ἐπίλογος μαζι—τῆς ἀσιατικῆς ὑπερακμῆς, ὑπερακμῆς ἐπιστημονικῆς, καθ' ὅλας τὰς ἐνδείξεις, τὰ φαινόμενα, καὶ τὰ συγκεκριμένα συμπεράσματα τῆς νεωτέρας ἀρχαιολογίας.

Ἄλλὰ καὶ ἂν ἡ ἀρχαιολογία δὲν μᾶς παρέιχε τὴ θεμελίωση καὶ τὸν ἀποκρίνωμε τὸν καλλιτέχνη ἀπὸ τὸν ὄγκο τοῦ ἔργου του; καὶ νὰ τοῦ δώσωμε ἀποστολὴν, χρέος, καθήκον, ἐπάγγελμα τὴν πνευματικὴν δημιουργίαν; Τάχα γιὰ αὐτό;

Ἄλλοιμονο ἂν ταυτίσωμε τὴν Τέχνην μὲ τὴν παραπάνω ἐννοίαν. Θὰ ἦταν σὰ νὰ συγκρίσωμε τὴν ἐλευθερίαν μὲ τὴν σκλαβιά!—Ἄλλὰ ἡ πνευματικὴ δημιουργία, εἶναι τὸ πηγαιό, τὸ αὐτόματο, τὸ αὐτόκλητο καὶ ἀπροσκάλεστο περίσσευμα, τὸ ξεχείλισμα τῆς πνευματικῆς πηγῆς καὶ τῆς ἀκμῆς. Δὲν εἶναι ἡ Τέχνη, πρόθεση! Οὔτε προμελέτη καὶ ὑστεροβουλία. Ὡ, μὰ δὲν εἶναι κανεὶς καλλιτέχνης γιὰ νὰ γράψῃ, καὶ μὴ γράφοντας δὲν παύει νὰ χηρὸν λόγον ὑπάρξῃς! Ἡ καλλιτεχνικὴ ἀπόλαυση εἶναι πρῶτα-πρῶτα ἐγωϊστικὴ, καὶ ὑστερα ἀλτρουιστικὴ.

Τέχνη καὶ φιλοπονία, τέχνη καὶ ἐργασία, ἀποκλείουν ἀμοιβαίαν ἔλληλα.

5. Ἄλλὰ, θὰ ρωτήσῃ κανεὶς παρεκθατικά, ἡ Κριτικὴ, ἡ αὐτοκριτικὴ ἀπάνω στὴν δημιουργίαν, δηλαδὴ ἡ κατεργασία τῆς πρώτης ὕλης ποῦ μᾶς δίνει ἡ ἐμπνευστική καὶ ποῦ ἡ καλλιτεχνικὴ μᾶς πείρα μᾶς βοηθεῖ νὰ τὴν καταστήσωμε πιότερο αἰσθητὴ στὰ ἀσαφῆ καὶ ἄτονα σημεῖα τῆς καὶ νὰ δυναμώσωμε τὴν προθέσιν τῆς; Αὐτό, θὰ ρωτήσῃ κάποιος, δὲν εἶναι ἀπαραίτητο γιὰ ἕναν σύγχρονο καλλιτέχνη; καί, αὐτὸ τοῦλάχιστον, δὲν εἶναι τάχα ἐργασία;

Ὁχι λοιπόν, δὲν εἶναι. Εἶναι καὶ αὐτὴ ἀπόλαυση. Εἶναι συνέχεια. Εἶναι ὑποταγὴ καὶ περιστολὴ στοὺς κανόνες τοῦ Ρυθμοῦ τῆς ἀσχημάτιστης πνευματικῆς ὁρμῆς ποῦ δὲν ξέρει ἀκριβῶς τί θέλει. Εἶναι πρόεκταση καὶ κατάληξη τῆς πνευματικῆς μέθης. Εἶναι, μὲ ἄλλη φρασολογία, ἕνας τρόπος ὕψις καὶ ἡλιεῖς συμπεριφορᾶς, σύστημα τοῦ αἰσθητικῶς φέρεσθαι. Τουαλέττα. Στύλ. Ὑποχρέωση εὐπρέπειας, ἰσπέδωση μέσα στὸ σύνηθες καλλιτεχνικὸν ἔνδυμα, πρόσαρμογὴ στοὺς κανόνες ἐνὸς ἀγράφου κώδικος αἰσθητικῆς ἀριστοκρατίας.

ΤΕΛΛΟΣ ΑΓΡΑΣ

βαίωση αὐτῆ, θὰ εἶχαμε καὶ πάλι τὸ δικαίωμα νὰ τὸ συμπεράνωμεν αὐθαίρετα. Ἡ φιλοσοφικὴ αὐτὴ περίοδος, ἡ ταυτοχρόνως καλλιτεχνικὴ, δὲ θὰ μπορούσε νὰ βλαστήσει ἔτσι ἐξαφνα, χωρὶς νὰ εἶναι τὸ ἐπακολούθημα, ἀλλὰ καὶ τὸ λαμπρὸν ἀποκορύφωμα, κάποιου προγενέστερου καὶ μακραινῶνος ἐπιστημονικοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ πνευματικὴ αὐτὴ ἐνέργεια, προϋποθέτει πάντα τὴ διάχυση ὅλης τῆς ἀναπόδραστης ἀλύσειος σταθμῶν ἐνδιαμέτων καὶ μοιραίων—καὶ δὲ μπορεί νὰ γίνῃ αὐτομάτως, ἀσύνδετα, καὶ δίχως προηγούμενα. Τώρα, ἂν αὐτὴ ἡ ἀλυσιδία, ὁ συνδετικὸς ἐκεῖνος κρίκος, δὲ μᾶς παρουσιάζεται ἀκέραιος, ἀλλ' ἀτελῶς καὶ κατατετηγμένα, αὐτὸ ὑφίεται, χωρὶς ἀμφιβολία, σ' ἕνα κενὸν λεπτὸ τῆς ἱστορίας σ' ἕνα χάσμα, ὄχι καὶ ἀσύνθετος, τῆς ἀβεβαίας ἀνθρωπίνης ἀναμνήσεως. Κάθε ὑποστολή, κάθε διάλειψη τῆς φιλοσοφικῆς αὐτῆς ἐντάσεως, καὶ τῆς ἀκμῆς τῆς καλλιτεχνικῆς, σημαίνει πῶς ὁ κύκλος ἔχει κλείσει—καὶ πρόκειται ξανά, ἡ ἀνθρωπότης, φερμένη πλέον στὴν ἀφετηρία τῆς, νὰ τὸν διαύσει ἐξ ἀρχῆς.

Ἄλλ' ἂν αὐτὸ συμβαίνει εἰς τὸ σύνολον, τὰ ἄτομα, ἀνίσως προαγόμενα καὶ διαγράφοντα, καθένα χωριστά, τοὺς μικροὺς προσωπικοὺς τῶν κύκλους, μὲς' ἐντὸς τοῦ μεγάλου κύκλου τοῦ συνόλου, ἐπιτυγχάνουν, ἐντελῶς μεμονωμένως διαφορετικὰ ἀποτελέσματα, καὶ πραγματοποιοῦν, ὄχι ταυτόχρονα, τὴν ἀνιούσα σταδιοδρομίαν τῆς ἠθικῆς τῶν τελειοποιήσεως.

Ὁ ἄνθρωπος, στὸ πρῶτο σκαλοπάτι τῆς πνευματικῆς του ὑποστάσεως, ἔχει ἀνάγκης ἐντελῶς συγκεκριμένες, καὶ μὲ προχείρους ἱκανοποιήσεις—ὅσο προχωρεῖ ἀνεπιστάμενος, τόσο ἐκείνες ἀποβάλλουν τὴν ἀπλότητα τῆς ἀρχικῆς, τῆς βασικῆς μορφῆς τῶν, γίνονται ἀσαφῆ καὶ πολυσύνθετοι: αὐτὸς, βεβαίως, ὁ πολλαπλασιασμὸς καὶ ἡ περιπλοκὴ τῶν ἀναγκῶν, γίνονται πρὸς θάρος καὶ δυσχέρασιν τῆς εὐδαιμονίας τοῦ ἀτόμου—ἀλλὰ, γιὰ νὰ ἐπέλθει ἰσοζύγιον, κάθε ἀνάγκη νέα ποῦ προβάλλει—καὶ ποῦ δὲν εἶναι κατὰ βάθος, ἴσως, παρὰ ἡ πρώτη ποῦ ἀποσυντίθεται, ἀκριβῶς ὅπως τὸ χρῶμα τὸ λευκὸ, ποῦ σπάζει σ' ἕνα πλῆθος ἄλλα χρώματα—δημιουργεῖ ταυτόχρονα, ὁρμέμφοτα καὶ νέους τρόπους ἱκανοποιήσεων, καὶ ποῦ ἀνταποκρίνονται ἀπόλυτα πρὸς τὰς ἰδιαιτέρας ἀπαιτήσεις τῆς.

Ἡ Τέχνη, μόνον ὡς ἀποκρυστάλλωμα, ὡς τελικὴ καὶ κορυφαία σύνθεσις ὅλων ἐκείνων τῶν ἐπιδιώξεων, ἐξελιγμένων πλέον εἰς τὸ ἕκτακρον, ὡς ἕνα πλουσιώτατον ἀπάνθισμα ὅλων αὐτῶν τῶν ἱκανοποιήσεων τῶν καλλιτεχνικῶν ἀναγκῶν, μπορεί νὰ νοηθεῖ καὶ νὰ σταθεῖ, καὶ ν' ἀποκτήσῃ τὸ μεγάλο χαρακτῆρα τῆς ἠθικῆς καθολικῆς λυτρώσεως, πρὸς τὴν ὁποία εἶναι, ὅπωςδήποτε, ὑποχρεωμένη ν' ἀποβλέπει.

Εἶναι δημιουργία ἀνάγκης, ἀνάγκης πλήρως καλλιτεχνικῆς, διῦλισμένης, ἐγκεφαλικῆς—ἀλλ' ἀνάγκης ποῦ παρουσιάζεται στὸ τελευταῖο σκαλοπάτι μόνον,

τῆς ἐσωτερικῆς μᾶς ὀριμότητος. Εἶναι ἡ πλέον, ἴσως, ἀκαθόριστος καὶ ἐξεζητημένη μᾶς ἀνάγκη—ἀνάγκη καθαρὰ ἀνωφελῆς, ἀπὸ ἀπόψεως τρεχούσης σκοπιμότητος—γυιτονικὴ σχεδὸν τοῦ μυστηρίου. Κάθε ἀνάγκη ἄλλη τοῦ ἀτόμου, χρονολογικῶς προηγηθεῖσα, μὲχρις ἐνὸς σημείου ἐρμηνεύεται καὶ μπορεί, παρμένη ἐπιδέξια—ἂν καὶ μετέχει τοῦ ἰδίου μυστηρίου—νὰ μεταφρασθεῖ ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον, ὡς σχετιζομένη ὀπισθόποτε, μὲ κάποια θετικώτερη ἐνέργεια τῆς καθημερινῆς συναλλαγῆς του: αὐτὴ ὡστόσο, ἐντελῶς ἀσύλληπτος, ἀποκρούει κάθε εἶδος ἐξηγήσεις, δὲ συνθηκολογεῖ καὶ δὲν ἐξέρχεται τῆς σταθερᾶς τῆς ἀδιαλλαξίας—οὔτε προσφέρεται ποτὲ νὰ γίνῃ πρόφασις καὶ νὰ καλύψῃ μὲ τὸ πρόσχημά τῆς κανένα εἶδος καὶ καμμιὰ μορφή, γνωστῆς κοινωνικῆς ὀφελιμότητος.

Μᾶς ἀπομένει τώρα νὰ ζητήσωμε—ποῦς εἶναι ὁ σκοπὸς αὐτῆς τῆς Τέχνης, αὐτῆς τῆς Τέχνης τῆς ζωρὶς σκοπῶν—ἔτσι καθὼς φαίνεται τοῦλάχιστον, ἀπὸ τῆς εἰδικῆς αὐτῆς ἀπόψεως, τῶν κοινωνικῶν συνεπειῶν τῆς.

ΝΑΠΟΛΕΩΝ ΛΑΠΑΘΙΩΤΗΣ

EMILE BOUTROUX—"LA CONTINGENCE DES LOIS DE LA NATURE, ANALYSE"

II

Μπαίνουμε ἤδη στὸ τέταρτο κεφάλαιο τοῦ βιβλίου, ποῦ μιλεῖ γιὰ τὴν ὕλη.

Ἄς δοῦμε ἡ καινούργια αὐτὴ μορφή τοῦ ὄντος: ἡ ὕλη (αὐτὸ δηλαδὴ τὸ νὰ εἶναι τὸ ὄν ἐκτεταμένο καὶ κινούμενο,) βγαίνει κατὰ ἀναπότρεπτη ἀνάγκη ἀπὸ τὸ ὄν τὸ λογικὰ ταξινομημένο. Πρῶτον ἀναλυτικὰ; Ὁχι, γιὰτὶ ὄν ὡς ἐννοία λογικὴ εἶναι κάτι αὐτοτελὲς καὶ ὁ κόσμος τῶν ἐννοιῶν εἶναι ἀνακόλουθος. Ἄν θελήσωμε λογικὰ μονάχα, ἀπὸ τὸ Α σημεῖο νὰ κινήσωμε πρὸς τὸ Β, θὰ διατρέξωμε ἄπειρα σημεῖα σὲ ἄπειρο χρόνο καὶ θὰ φθάσωμε στὰ γνωστὰ ἐλεατικά σοφίσματα.

Ἡ ὕλη ποῦ μπορεί νὰ μετρηθεῖ καὶ νὰ λογαριασθεῖ ἔχει ἕνα καινούργιο στοιχεῖο μέσα τῆς ποῦ δὲν βγαίνει ἀναλυτικὰ ἀπὸ τὴν ἐννοία τοῦ ὄντος: ἔχει τὴν συνέχεια (continuité), ὅπως τὴν λέγει, εἶναι κάτι συνεχές, μὲ ἔκταση.

Ἄλλὰ μήπως οἱ ἐννοίαι αὐτῆς τοῦ τόπου καὶ χρόνου καὶ τῆς κινήσεως μὲ τὴς ὁποῖες μᾶς παρουσιάζεται ἡ ὕλη, εἶναι ἐννοίαι ποῦ τὴς βάζει τὸ μυαλὸ a priori;

Ἄν πράγματι οἱ ἐννοίαι τοῦ τόπου καὶ χρόνου νοηθοῦν σὰν καθαρὰ μεταφυσικῆς καὶ ἡ κίνησις σὰν πράξις ἀρχικῆς αὐθορμησίας, τότε μπορεί νὰ γίνῃ λόγος γιὰ

ἀπριρισμὸ. Ἄλλὰ αὐτὰ δὲν θάχουν σημασία γιὰ τὴν ἐπιστημονικὴ ἔρευνα. Ἄν ὅμως ὁ χῶρος νοηθεῖ, σὰν μιὰ ἔκταση ποῦ ἐκτείνεται ἀπροσδιόριστα, χωρὶς ἄλλο ὄριο παρὰ τὴν ἔκταση πάλι καὶ ὁ χρόνος, σὰν ἀκαθόριστη διάρκειαν καὶ ἡ κίνησις, σὰν μεταβολὴ τῆς θέσεως ἐνὸς πράματος ἐν σχέσει πρὸς ἄλλο, τότε οἱ ἐννοίαι αὐτῆς εἶναι: βγαλμένες ἀπ' τὴν πείρα, ὄχι βέβαια ἀμέσως, ἀλλὰ μὲ προσεκτικὴ παρατήρησις φυσικὰ πάντα καὶ ἐπεξεργασία ποῦ κάνει τὸ μυαλὸ στὰ δεδομένα τῆς πείρας. Πάντα ὅμως δὲν μπορεί νὰ γίνῃ λόγος γιὰ a priori καὶ μεταφυσικῆς συνθέσεις.

Μένει ἀκόμη ἡ ἀντίρρηση: Μήπως ὁ καθορισμὸς τῶν σχέσεων τῶν στοιχείων αὐτῶν εἶναι ἀναγκαῖο νὰ νοηθεῖ ἀπὸ πρὶν σὲ τόπο καὶ χρόνο; Ἄλλὰ καὶ αὐτὴ πέφτει, γιὰτὶ ἔχουμε τὴν ἀπόδειξιν τοῦ ὄντος τὸ μυαλὸ δέχεται τὰ ψυχικὰ γεγονότα καὶ ἄχωρα, δηλαδὴ ἄμορφα καὶ ἄχρονα. Ὡστε δὲν εἶναι a priori ἀναγκαῖο κάθε δεδομένο νὰ εἶναι σὲ χρόνο μὲ μορφή καὶ κίνησις. Ἡ μορφή καὶ ἡ κίνησις λοιπὸν εἰς τὸ ὄν δὲν ὑπάρχει κατ' ἀνάγκην, οὔτε ἀναλυτικὰ οὔτε συνθετικὰ a priori.

Εἶναι ἀλήθεια ὅτι ἡ ἐπιστήμη μὲ τὸ νὰ δεχθεῖ παντοῦ ἀπὸ πρὶν τὴν ὑπαρξὴ μορφῆς καὶ κινήσεως ἔκαμε τὴς μεγαλύτερες προόδους στὴν ἔρευνα καὶ ἀπόδειξιν καὶ στὰ πράματα τὴν ἀλήθειαν τῆς θεωρίας τῆς. Ἄλλὰ δὲν πρέπει νὰ ξεγνοῦμε ὅτι πάντα τὴν πρώτη ἀφετηρία γιὰ νὰ σχηματίσει τῆς ἐννοίαι αὐτῆς τὴν πῆρε ἀπὸ τὴν πείρα καὶ μονάχα ἀπὸ τὴν πείρα. Ὡστε πάλι σὰν μόνη ἀνάγκη μᾶς μένει αὐτὴ ποῦ θὰ μᾶς ἀποδείξει ἡ πείρα. Καὶ ἡ πείρα ὅμως μὲ τὴν σειρά τῆς δὲν μᾶς βεβαιώνει πῶς οἱ ἰδιότητες αὐτῆς εἶναι ἀναπόσπαστα ἀναγκαῖαι σὲ κάθε τι ποῦ ὑπάρχει, γιὰτὶ μᾶς δίνει τὴς ψυχικῆς ἰδιότητες, ὅπως εἶπαμε, καὶ ἄμορφες καὶ ἄχρονας.

Ἔτσι καὶ ἡ ἔκταση καὶ ἡ κίνησις, ἡ ὕλη δηλαδὴ ἐκφανση γιὰ τὸ ὄν δὲν εἶναι παρὰ μόνον συμπτωματικὴ.

Ἄλλὰ ἂς ἐρθοῦμε, ὅπως συνηθίσασαμε πιά, στὸ νόμο ποῦ κυβερνᾷ τὴν ὕλην καὶ ἂς ἐξετάσωμε κατὰ πόσον καὶ αὐτὸς εἶναι ἀπόλυτος ἀναγκαῖος. Ὁ βασικὸς νόμος τῆς ὕλης εἶναι: ἡ σταθερότητα τῆς ποιότητος ποῦ μπορεί νὰ μετρηθεῖ τὴν ὄρα ποῦ ἡ ὕλη περνᾷ ἀπὸ τὴς διαφορῆς συνθέσεις καὶ ἐπανασυνθέσεις τῆς, ὁ νόμος δηλαδὴ «τῆς διατηρήσεως τῆς δυνάμεως».

Ὁ νόμος αὐτὸς ἀποδεικνύεται ἀναγκαῖος, πρῶτον ἀναλυτικὰ, ἀπὸ τὸν ὀρισμὸ τῆς ὕλης, σὰν κάτι μὲ ἔκταση καὶ κίνησις; Ὁχι, γιὰτὶ ἡ αὐξήσις τῆς ταχύτητας καὶ τῆς διάρκειας στὴν κίνησις καὶ τοῦ μεγέθους στὴν ἔκταση, δὲν εἶναι κάτι ποῦ ἀφορᾷ τὴν οὐσίαν καὶ δὲν μπορεί ὁ νόμος τῆς ὕλης νὰ βγῆ ἀναλυτικὰ ἀπὸ τὸν ὀρισμὸ τῆς, γιὰτὶ ὁ ὀρισμὸς μιὰ μονάχα γιὰ τὴν οὐσίαν τῆς. Δεύτερον, μήπως συνθετικὰ a priori; Οὔτε, γιὰτὶ πρόκειται γιὰ πραγματικότητες ποῦ βγαίνουν ἀπὸ μετρήσεις, δηλαδὴ ἀπὸ τὴν πείρα.

Ἔτσι μένει πάλιν ἡ πείρα νὰ βεβαιώσει ἂν καὶ ὁ

νόμος αυτός της διατήρησης της δυνάμεως είναι απόλυτα αναγκαίος, μα πάλι και από την πείρα αποδεικνύεται πως δεν είναι, γιατί ο άνθρωπος δεν μπορεί ποτέ να πιστοποιήσει μια απόλυτη ταυτότητα και να πει ότι η Α κίνηση είναι ακριβώς η αυτή με τη Β. "Ας μη μάς γελά το σημείον—γιατί ύστερα από όλη αυτή τη δήλωση της ισότητας εκείνο που θγαίνει είναι πάντα κάτι καινούργιο και όχι το πρίν : η ήτανε πολλές δυνάμεις και δεν είναι τώρα παρά μία, η είχανε κάποια κατεύθυνση και τώρα έχουνε άλλη. Πάντα κάτι ήτανε που δεν είναι πιά, κάποια εκμηδένιση έγινε και κάποια δημιουργία στά επί μέρους στοιχειά και μια άπλη κίνηση δεν μπορεί να δώσει τελείως το λόγο όλων αυτών των εκμηδενίσεων και δημιουργιών.

Ο νόμος της διατήρησης της δύναμης προϋποθέτει μια μεταβολή, που είναι ακανόνητη, αν πιστευθεί πως ούτως μονάχα κυβερνά όλα, χωρίς να αφήνει μέρος και σε κάτι άλλο, ώστε δεν μπορεί να είναι απόλυτος.

Η αντίρρηση ότι τα στοιχειά που μεταβάλλονται είναι ποιότητα και όχι ποσότητα και ότι η ποσότητα είναι η ουσία των πραγμάτων που μπορεί να μετρηθεί, δεν συμβιβάζεται με τα πράγματα, γιατί ποσότητα μόνο είναι μια έννοια αφηρημένη, ανύπαρκτη : κάθε τι που είναι έχει και ποιότητα, έχει επομένως και μεταβλητότητα, που είναι κάτι αναπόσπαστο απ' την ποιότητα.

Έτσι η αρχή της απόλυτης σταθερότητας δεν εφαρμόζεται ακριβώς στα πράγματα, που έχουν βάθος ζωής και μεταβολής που δεν εξαντλείται ποτέ.

Σύμφωνα μ' αυτά η εμφάνιση της ύλης και των νόμων της είναι μια καινούργια νίκη των πραγμάτων απάνω στην ανάγκη.

Η ύλη δεν αποδεικνύεται αναγκαία ακολουθία του λογικού όντος, όπως είδαμε, ούτε αναλυτικά, γιατί έχει καινούργια ιδιότητα την συνέχεια, που δεν υπάρχει σ' αυτό, ούτε a priori συνθετικά, γιατί οι έννοιες που την χαρακτηρίζουν θγαίνουν μόνο από την πείρα, ούτε εμπειρικά, γιατί υπάρχουν και όντα χωρίς τις ιδιότητές της. Και κυβερνιέται από νόμο, που δεν είναι παρά συμπτωματικός γιατί δεν αποδεικνύεται αναγκαίος με κανένα από τα τρία είδη της ανάγκης.

Και προχωρούμε στο πέμπτο κεφάλαιο, που μιλεί για τα σώματα.

Εκτός απ' αυτό που λέμε γενικά με μια λέξη ύλη, υπάρχουν στον κόσμο και ουσίες φυσικές ή χημικές, αυτές δηλαδή που λέμε φυσικά σώματα.

Η εμφάνιση των σωμάτων αυτών θγαίνει κατ' ανάγκη απ' την ύλη :

Πρώτων αναλυτικά απ' την ουσία της : "Οχι. Γιατί τα σώματα παρουσιάζουν μια νέα ιδιότητα : την ικανότητα του να δίνουν στη συνείδησή μας αισθήματα ετερογενή και ή ετερογένεια αυτή είναι κάτι ξένο στην άπλη έκταση και μορφή και κίνηση, δηλαδή στην άπλη ύλη.

Για να φτάσουμε από την άπλη ύλη σε στοιχειά φυσικά και χημικά χρειάζεται να προστεθεί νέο στοιχείο.

Αλλά μήπως ή προσθήκη αυτή γίνεται από σύνθεση a priori ; Αυτό βέβαια είναι ανυπόστατο για μια επιστημονική έρευνα που κάνει πάντα χρήση πραγμάτων ετερογενών, που υποπίπτουν στις αισθήσεις της, και δεν είναι όλα παρά δεδομένα της πείρας.

Και μένει πάλι για μόνο κριτήριο της ανάγκης ή πείρας. Αλλά κι' αυτή δεν αποδεικνύει, ότι κάθε τι που υπάρχει έχει κατ' ανάγκη ιδιότητες φυσικές ή χημικές, πρώτα γιατί δεν έχει αποδειχθεί, ότι το πᾶν στον άνθρωπο είναι σωματικό, μένει το λεγόμενο ψυχικό που δεν αποδείχθηκε τουλάχιστο επιστημονικά ότι έχει κι' αυτό φυσικές ή χημικές ιδιότητες. Και δεύτερο, γιατί ή ίδια ή επιστήμη για βάση της έρευνάς της υποθέτει την ύπαρξη του αιθέρος, που είναι σώμα άπλο χωρίς καμιά φυσική ιδιότητα. Και έρχομεθα πάλι να εξετάσουμε τον νόμο που κυβερνά τα φυσικά σώματα, και κατὰ πόσον είναι αναγκαίος.

Και πρώτα απ' όλα, στην περίπτωση αυτή, λέγει ο Boutroux, πρέπει να ξεχωρίσουμε ακριβώς τον καθαρά φυσικό νόμο από τον μηχανικό. Γιατί ή τάση του να ανάγωμε τα φυσικά γαινόμενα, που είναι ποιοτικά, σε φαινόμενα μηχανικά, που είναι ποσοτικά, και να βρούμε νόμους φυσικούς που να τους στηρίζουμε μονάχα στην ισοδυναμία τους με τους μηχανικούς, δεν είναι ικανοποιητική για την άποψή μας.

Η αντίστοιχία αυτή για να είναι τέλεια θα έπρεπε να είναι ισόρροπη αντίστοιχία όχι μόνο μεταξύ των δύο τάξεων των γεγονότων, αλλά και των δύο τάξεων των σχέσεων των γεγονότων, πράγμα που δεν μπορεί να αποδειχθεί.

Αλλά ως δοῦμε ποιός είναι ο καθαρά φυσικός νόμος που μπορεί να εύρεθεί, ότι κυβερνά τα φυσικά φαινόμενα άσχετα με τα μηχανικά.

Παρά τα φαινόμενα, δεν είναι πιθανόν ότι ή θερμότητα π. χ. που εμφανίζεται όταν αναπτύχθει ή απαιτούμενη μηχανική κίνηση ή και που εξαφανίζεται όταν λείψει ή κίνηση αυτή, ότι γεννιέται από το τίποτε και θγαίνει στο τίποτε.

Μπορούμε να δεχθούμε πως υπάρχει φυσική θερμότητα σε λανθάνουσα κατάσταση και ότι γενικά ο φυσικός κόσμος διατηρείται και μένει ο ίδιος πάντα. "Οτι ή ποσότητα της ύλης δηλαδή με τις φυσικές και χημικές της ιδιότητες είναι ή αυτή και κυβερνιέται από αυτό τον αναγκαίο νόμο : το νόμο του α μ ε τ ά β λ η τ ο υ .

Σύμφωνα μ' αυτόν, για να γίνει μια φυσική μεταβολή χρειάζεται γνωστή και ώρισμένη επίδραση φυσικών συνθηκών που θα προκαλούσε ώρισμένη εξαφάνιση της μιας ιδιότητας και αντίστοιχη ισοδυναμη εμφάνιση της άλλης. Αλλά ένας τέτοιος νόμος που να καθορίζει με ακρίβεια και ανάγκη τη μεταβολή ούτε αναλυτικά από

την ουσία των σωμάτων θγαίνει, γιατί ή ιδέα του ότι μπορούν να μεταβληθούν τα σώματα δεν επιβάλλει και τον καθορισμό της μεταβολής, ούτε a priori συνθετικά μπορεί να τεθεί, γιατί μιλεί για πράγματα που αν δεν έπεφταν στις αισθήσεις μας δε θα τα έβαζε ο νους μας.

Μα ούτε και από την πείρα αποδεικνύεται γιατί ίσα-ίσα αυτή μάς δίνει πάρα πολλά δεδομένα για να συμπεράνουμε πως ο φυσικός κόσμος δεν είναι αμετάβλητος και ή ποσότητα ενός φυσικού φαινομένου μπορεί να αυξάνει και να λιγοστεύει εις το άπειρον.

Φυσικά ή συμπτωματική αυτή αύξηση της ποσότητας των φυσικών φαινομένων που παρεμβαίνει χωρίς να φαίνεται στις μεγάλες μάζες του σύμπαντος σε πάρα πολλά μεγάλα χρονικά διαστήματα, δεν μπορεί να γίνεται αισθητή στην παρατήρηση μικρών μερών της ύλης σε ώρισμένη στιγμή και γι' αυτό ακριβώς δεν παρατηρείται τὰ περιωρισμένα πειράματα των επιστημόνων.

Και προχωρούμε στον ενόργανο κόσμο. Πρόκειται πιά για την εξέταση των ζώων των όργανισμών.

Από πρώτη άποψη μια μετάβαση από την ανόργανο φύση στην οργανική, φαίνεται σαν κάτι ακατανόητο, άμα όμως προσέξει κανείς στους κατώτερους οργανισμούς : σε ένα πρωτόζωο, ένα ζωόφυτο, φτάνει στη σκέψη πως είναι δυνατόν, όχι βέβαια άλματικά αλλά με μια βαθμιαία εξέλιξη να φτάσει κανείς από ένα πλουσιώτατο συνδυασμό ανόργανων στοιχείων σε ένα κατώτατο ζωικό οργανισμό.

Το αρχικό κύταρο αποτελείται κυρίως από άνθρακα, όξυγόνο, ύδρογόνο και άζωτο, σε κάποιο επί τέλους ιδιόρρυθμο και άγνωστο συνδυασμό.

Αλλά μήπως δεν υπάρχουν άπειροι πολυποίκιλιοι συνδυασμοί και στον χημικό κόσμο ;

Το κύταρο γεννιέται και αναπτύσσεται με κάποιο ιδιόρρυθμο τρόπο, μα δεν παρουσιάζεται ακριβώς κάτι αντίστοιχο και στη γένεση και την ανάπτυξη των κρυστάλλων :

Έτσι λοιπόν ή μεταβίβαση από τον ένα κόσμο στον άλλον γίνεται χωρίς να παρουσιασθεί τίποτε καινούργιο ; "Οχι, βέβαια.

Παρουσιάζεται κάτι έντελως νέο, αυτό ακριβώς που λέμε ζωή. Η ικανότητα δηλαδή που αποκτά το όν για να τραφεί, να εξελιχθεί για να παραγάγει άλλα όντα, όμοια προς αυτό και πρό παντός να διατηρήσει με χίλιους τρόπους αυτή τη ζωή του ανάμεσα σε ένα σωρό κινδύνους που την άπειλούν.

Αυτή ή ζωή είναι κάτι έντελως καινούργιο που δεν μπορεί βέβαια να θγει κατὰ αναλυτικήν ανάγκη ούτε από τα στοιχειά που αποτελούν το ζωντανό οργανισμό, ούτε από τους συνδυασμούς των, γιατί δεν εμφανίζονται πουθενά στην ανόργανο φύση.

Μήπως όμως μια a priori σύνθεση μπορεί να μάς φέρει στην έννοια της ζωής ; Ούτε αυτό βέβαια.

"Όταν ή βιολογία μιλεί για τη ζωή ενός όντος, σαν για μια ολότητα και άρμονία που απαιτεί και προϋποθέτει αντίστοιχία στην ύπαρξη μελών και λειτουργιών, τα νοεί όλα φυσικά από την άποψη της πείρας.

Μήπως τέλος ή πείρα μάς πιστοποιεί ότι κατ' ανάγκη πρέπει να εμφανισθεί ή ζωή από την ανόργανο φύση ; Την άρνητική απάντηση και για την ύποθεση αυτή σπεύδει να μάς την δώσει ο Boutroux με όλη την εξαντλητική εύσυνειδησία, με την όποια φροντίζει σε όλο το διεβλίο του να δίνει απαντήσεις και στις πιο άπίθανες αντιρρήσεις που θα μπορούσε να του παρουσιάσουν και μάς λέγει ότι είναι αδύνατο ή πείρα να αποδείξει πως ή ζωή θγαίνει κατ' ανάγκη από την ανόργανο φύση, σαν από λανθάνουσα κατάσταση της, έστω και αν αυτή εμφανίζεται σταθερά εκεί όπου θα αναπτυχθούν οι συνθήκες της, γιατί δεν μπορεί να αποδειχθεί πως οι συνθήκες είναι καθαρώς φυσικές χωρίς καμιά ξένη επέμβαση που επιδρά είτε για λίγο είτε και για πολύ.

Και αν ακόμη γίνει δυνατό να παρασκευάσουμε σε εργαστήριο πειραματικό τις συνθήκες που χρειάζονται και να εμφανίσουμε ζωή σε χημικούς συνδυασμούς, πάλι δεν αποδεικνύεται πως κατ' ανάγκη ή ζωή θγαίνει απ' την ανόργανο φύση, γιατί είναι ζήτημα αν ή φύση μόνη της μπορεί να ετοιμάσει αυτό που κάνει ο επιστήμων άνθρωπος στο εργαστήριό του.

Και όταν τέλος παρασκευασθεί το έγα ζωντανό κύταρο μένει πάντα ακατόρθωτο για την πείρα να αποδείξει πως το ένα αυτό κύταρο πρέπει κατ' ανάγκη να γίνει ένας από τους αφάνταστα πολυποίκιλους ζωντανούς οργανισμούς.

Έτσι ο Boutroux μάς αποδεικνύει ότι ή ζωή δεν θγαίνει κατ' ανάγκη απ' την ανόργανο φύση αλλά συμπτωματικά. Είναι αναμφισβήτητο πως θάπρεπε να άγωνιστεί κανένας πολύ περισσότερο κι' ανώφελα ίσως πάντα, για ν' αποδείξει το αντίθετο. Αλλά όπωσδήποτε, έμεις για νάμαστε άκόλουθοι με τον Boutroux και αυτός με τον έαυτό του, εξακολουθούμε με τον ίδιο τρόπο για να εξετάσουμε μήπως ο νόμος που κυβερνά τη ζωή, αν και αυτή μάς εμφανίζεται συμπτωματικά, είναι αναγκαίος. Ο υπέρτατος νόμος που κυβερνά τη ζωή, φαίνεται πάλι πως είναι τό : τίποτε δεν χάνεται, τίποτε δεν δημιουργείται. Η σταθερότητα δηλαδή των τύπων και του οργανισμού των ζωικών αυτών τύπων, με άλλα λόγια αυτή ή διατήρηση της ζωής.

Αλλά το ζήτημα της ανάγκης στο νόμο αυτόν, όπως και στο μηχανικό και φυσικό φαινόμενο, δεν είναι το αν είναι αναγκαία ή ύπαρξη της ζωής, αλλά το αν είναι αναγκαία ή σταθερότητα μιας δεδομένης ποιότητας της ζωής.

Έτσι ο νόμος δεν μπορεί να θγει αναλυτικά από τον όρισμό της ζωής, γιατί αυτός δεν μάς λέγει ότι ή ζωή είναι κάτι που προσπαθεί να διατηρήσει κατ' ανάγκη

τό αυτό ποσόν τῆς ζωϊκῆς ἐνέργειας στό σύμπαν.

Ούτε a priori πάλι μιὰ τέτοια ἀρχή βαλμένη θά μπορούσε νά ἔχει κύρος γιά τίς ἐπιστήμες.

Καί μένει πάλι μόνη ἡ πείρα νά μάς βεβαιώσει γιά τήν σταθερότητα τοῦ ποσοῦ τῆς ζωῆς. Ἄλλα ἡ ζωϊκή ἐνέργεια εἶναι κάτι σχεδόν ἀδύνατο νά μετρηθεῖ ποσοτικά, γιατί ἔχει μέσα τῆς μιὰ ἰδέα ποιότητας καί τάση γιά νά τελειοποιηθεῖ, πού ἀποκλείει τήν ἔννοια τοῦ σκέτου ποσοῦ.

Τέλος ὁ Boutroux ἀπαντᾷ καί στήν τελευταία ἀντίρρηση, ὅτι δηλαδή ἡ ἀναγκαιότητα καί ἡ μανιμότητα μπορούν νά ἐμφανισθοῦν ἀκόμη καί στήν ποικιλία πού παρουσιάζουν οἱ ζωϊκοί ὀργανισμοί, προσπαθώντας πάντα νά διασώσουν ὠρισμένο ποσὸ ζωῆς, ἀνάμεσα στίς πολεμικές ἐπίδρασεις τοῦ γύρω, μέ τὸ ὅτι, αὐτὴ ἡ ποικιλία ἀκριβῶς εἶναι πού ἀποκλείει τήν ἀνάγκη καί ἀφίνει τὴ σύμπτωση στήν ἐκλογή τῶν μέσων γιά τήν διατήρηση τῆς ζωῆς, καί πρὸ πάντων, ὅτι ὅλα αὐτὰ εἶναι ἀδύνατο νά ὑπολογισθοῦν ἔτσι, πού ἀπαιτεῖται γιά νά ἀποδειχθεῖ ἡ ἀπόλυτη ἀνάγκη καί νά γίνεῖ δεκτὴ ἀπ' τὴν ἐπιστήμη.

(Τελειώνει).

ΟΛΓΑ ΚΟΜΝΗΝΟΥ

JEAN JAURÈS-ΤΟΚΡΑΤΟΣ, ΣΤΟΝ ΚΑΝΤ ΚΑΙ ΤΟΝ ΦΙΧΤΕ*

Οἱ Γερμανοὶ φιλόσοφοι, ὅπως ὁ Κάντ καί ὁ Φίχτε, πού ἔζησαν κι' ἔγραψαν στό τέλος τοῦ 18ου αἰώνα, θέλησαν νά συμβιβάσουν δυὸ πολιτείες ὑψηλές ἀλλ' ἀντίθετες, πού πήγαιζαν, ἢ μιὰ ἀπὸ τὴν Γαλλικὴ φιλοσοφία, κι' ἢ ἄλλη ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν Πρωσσικὴ μοναρχία. Πραγματικά, ὅλοι σχεδόν οἱ Γάλλοι αὐτῆς τῆς περιόδου, πάσκιζαν νά υπερασπίσουν τὰ δίκαια τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὴν τυραννία καί τὴν ἐπιβολὴ τοῦ Κράτους. Ἀφοῦ «δὲν ὑπάρχει κοινωνία νόμιμη καί δίκαιη, πού νά μὴν τὴν σχηματίζει ἡ ἐλεύθερη θέληση τοῦ κάθε ἀτόμου, καί ἡ ἐλευθερία νά μνήσκει ἀνέπαφη μέ τὸ κοινωνικὸ συμβόλαιον», ἡ Γαλλικὴ ἐπανάσταση ζήτησε νά στηρίξει κάθε πολίτη καί κάθε ἄνθρωπο στήν προσωπικὴ του ἐλευθερία. Εἶναι ἀλήθεια πῶς ὁ J. J. Rousseau συνιστᾷ μέ τὴν ἐλευθερὴ συγκατάθεση ἐλευθέρων θελήσεων μιὰ νέα πολιτικὴ τάξη πολὺ ἰσχυρή. Ἄλλα τὸ Κράτος δὲν ἀντλεῖ μοναχό του τὴ δύναμή του, ἀφοῦ ἀθροίζει μέρος ἀπὸ τὴν ἔνωση τῶν ἐλευθέρων θελήσεων. Διατρέχοντας τὴν ἱστορία τῆς Γαλλίας, παιδεύεται πάντα κανεὶς ἀπὸ μιὰ ὑπόψια

* «De primis socialismi germanici Ciweamentis apud Lutherum, Kant, Fichte et Hegel». Λατινικὴ θέση τοῦ Jaurès.

πρὸς τὸ Κράτος. Τὸ Γαλλικὸ Κράτος καί ἡ μοναρχία, εἶχαν μιὰ βάση, τρόπον τινά, μυστικὴ. Ἀπὸ τὴν ἐγκατάσταση τῆς τελευταίας βασιλικῆς γενιᾶς, ὅταν ὁ πρῶτος βασιλεὺς ἀνέβηκε στό θρόνο, διατηροῦνταν τὸ κύρος τῆς Χριστιανικῆς Θρησκείας. Καί οἱ ἐλπίδες ἦταν στὸν οὐρανό. Πίστευαν ὅλοι μέ εὐλικρίνεια στὰ ὑπερφυσικά πράγματα. Καί οἱ βασιλεῖδες φαίνονταν ὡς ἐκπρόσωποι καί ὄργανα τοῦ Θεοῦ, ἀπὸ τὸν Θεὸ δεχόντουσαν τὴν βασιλικὴν ἐξουσία καί σὺν Θεῷ λάβαιναν τὴν ὑποχρέωση νά τὴν ἐξασκοῦν. Ἀφοῦ δὲ οἱ δυνατοὶ πέρναν ἀπὸ τὸν οὐρανὸ γιά νά τὴν ἰδιοποιηθοῦν τὴν ἀπερίοριστον αὐτὴ θεϊκὴν ἐξουσία, συμβίβαζαν τὴν ἀνθρώπινη ἐυλάβεια πρὸς τὴν εὐσπλαχνία γιά τοὺς ἀδύνατους καί τοὺς ταπεινοὺς. Ἀπὸ δῶ προέρχεται ἡ εὐσεβὴς καί δίκαιη κλίση Λουδοβίκου τοῦ 9ου. Καί μέ τέτοιαν ἀφετηρία, καί στὸν 17ον αἰώνα, ὅταν τὸ βάρος τῆς ἀπόλυτης μοναρχίας ἄρχισε κι' ὅλας νά γίνεται δυσβάσταχτο στὸ λαό, καί τὰ μεγαλεῖα τῆς δόξας τοῦ Μεγάλου Λουδοβίκου δὲν κρύβαν τίς λαϊκὲς δυστυχίες, ὁ ἀρχιεπίσκοπος Bossuet κήρυχνε τὸν ἄρχοντα σὰν τὸ Θεὸ τὸν ἴδιο στὴ γῆ. Μολαταῦτα, ἀπὸ καιρὸ σὲ καιρὸ, ἀπὸ τὸν 15ο αἰώνα, νέες ἰδέες ἦρθαν νά υποσκάψουν τίς μυστικὲς βάσεις τῆς μοναρχίας. Κι' ἦταν κατὰ πρῶτο λόγο ἡ ἀναγέννηση τῶν Λατινικῶν καί τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων, σὰν ἀντιφεγγισμα ἐνδὸς ξυπνήματος τῆς ἀρχαιότητος. Ὅπως αὐτὴ ἡ ἀρχαιότητα εἶχε ζητήσει νά ἐξηγήσει τὸν κόσμον μέ τὴν λογικὴ, καί νά θεμελιώσει τὰ Κράτη στήν ἐλευθερία, διαλυόταν καί τότε τὸ ὑπερφυσικὸ μυστήριον, σ' ἕνα φύσημα πῶς ἐλεύθερο, πῶς ἀνθρωπινό, καθὼς τὰ σύννεφα σκορπίζονται ἅμα φυσήξει ὁ ἄνεμος.

Ἐπειτα, ἡ μεταρρύθμιση, κλονίζοντας τὴν ἐκκλησία, χτυποῦσε καί συντάραζε μέ τὴν ἴδια χειρονομία τὴ μο-

ναρχία τοῦ Θεοῦ δικαίου, πού εἶχε τὴν ἐκκλησία σὰν ἕνα τῆς σκέλος. Καί καθὼς κάθε χριστιανός, ἦταν ἀνεκαθάρσιμος πρὸς τὴν ἐκκλησία, ὅσο ὁ παπᾶς γιά ὁ ἄρχοντας, καί ἀκόμη πῶς πλησιέστερα σὰν προσπαθοῦσε νά εὐχαριστεῖ τὸ Θεό, δὲν ὑπῆρχε πιά στήν ἰσοτικὴ χριστιανικὴ κοινωνία μιὰ ζώνη ψιγὴ γιά τοὺς βασιλεῖδες, ὅπου ἡ μεγαλειότης τοῦ Θεοῦ νά εὐχαριστεῖται περισσότερο.

Τέλος, ὅταν ἡ φιλοσοφία τοῦ 18ου αἰώνα ἄρχισε τίς ἀναλύσεις τῆς καί τίς ἐρευνῆς τῆς, καί ζήτησε νά φθάσει ὡς τὰ στοιχεῖα καί τίς ἀρχές ὅλων τῶν πραγμάτων, ὅταν καί αὐτὴ ἡ μορφή τοῦ Χριστοῦ ἔσθυσε καί χάθηκε τὴν ἀνθρώπινη ματαιότητα, ἡ μυστικὴ βάση τῆς μοναρχίας καί τοῦ Κράτους ξεριζώθηκε πρόβριζα. Καί ἐπειδὴ τὸ Κράτος αὐτὸ καί ἡ μοναρχία εἶχαν φανεῖ ἀνακατεμένα στίς προλήψεις πού καταργούνταν, καί ἡ μοναρχία λιποθυμοῦσε σὰν μιὰ πρόληψη.

Σύγχρονα, ἡ βασιλεία πού κάποτε εἶχε προστατέψει τοὺς φτωχοὺς καί τοὺς ἀνίσχυρους ἀπὸ τὴν εἶα καί τὴν καταπίεση τῶν εὐγενῶν, πίεζε τώρα καί πλήγωνε μ' ὅλους τοὺς τρόπους αὐτοὺς τοὺς δυστυχισμένους, γιά τὴν ἰκανοποίηση τῶν ὀρέξεων καί τῶν ἀκολουσιῶν τῆς καί ἔτσι δὲ φαίνονταν νά εἶχε χτυπήσει τοὺς μικροληστὲς καί τοὺς τυραννίσκους ἀριστοκράτες, παρὰ γιά νά ζήσει ὁ μόνος μεγάλος ληστὴς καί ὁ μόνος μεγάλος τύραννος. Καί ἡ ἀπόλυτη μοναρχία σκότιζε ἀπὸ κοινὸ τὴν λογικὴ τὴν ἐλευθερία καί τὰ συμφέροντα τῶν πολιτῶν. Ἀπὸ δῶ πηγάζουν ἰδίως αἱ ἐπικλήσεις τῶν φιλοσόφων ὑπὲρ τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας κάθε πολίτη, καί συγχρόνως καί κατὰ τῆς μοναρχίας καί τοῦ Κράτους πού τόσο καιρὸ συγγέρονταν πρὸς τὴν βασιλεία. Ἀπὸ δῶ καί ἡ ἀπόφαση τους νά τσακίσουν ἀδιακρίτως ὅλα τὰ ἐμπόδια πού ἔφερνε τὸ Κράτος στήν ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου καί τοῦ πολίτη.

Στὴ Γερμανία ἀντίθετα, ἡ πρόσφατη προέλευση τῆς βασιλείας, ἐπέτρεπε μιὰν προσαρμογὴ στίς ἀπαιτήσεις τῶν νέων χρόνων καί στὸ ἀνθρωπιστικὸ πνεῦμα. Ἐπειδὴ ὁ ἐκλέκτορας τῆς Πρωσίας ἀνέβηκε στό θρόνο τὰ πρῶτα χρόνια τοῦ 18ου αἰώνα, οἱ Πρῶσοι βασιλεῖδες δὲν μπορούσαν σὰν τοὺς Γάλλους νά ἐπικαλεστοῦν τὴν σχεδὸν αἰώνια αὐθεντία καί νά ἐπινοήσουν σύμφωνα μέ ἀρχαῖες σκοτεινὲς μιὰ δύναμη μυστικὴ καί ὑπερφυσικὴ. Ὁ βασιλεὺς τῆς Πρωσίας ἦταν βασιλεὺς νέος, μέ τὴν ἴδιαν ἔννοια πού λένε ἕναν ἄνθρωπο νέο. Ἀφοῦ ἀσπάστηκε τὴ μεταρρύθμιση δὲν μπορούσε πιά νά δέχεται ἀπὸ τὴν ἐκκλησία ἕνα θεῖο κύρος ἦταν ἕνας βασιλεὺς νέος καί ἐξ ὁλοκλήρου λαϊκός.

Ὁ Φρειδερίκος ὁ Β' ἦταν ἀρκετὰ φιλόσοφος, ὄχι μόνο γιά νά ἀριμύζει στὴ νέα του βασιλεία, ἀλλὰ καί γιά νά υπεργηρανεύεται γι' αὐτή. Συχνὰ στὰ γράμματά του ἐπαίνει τοὺς νέους ἀνθρώπους καί δὲν ἀναγνωρίζει ἄλλη διαφορὰ στοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τίς διαφορὲς τῆς ἰκανό-

τητας καί τῆς ἀρετῆς. Κι' ὅταν περιγράφει τίς βασιλικὲς αὐλὲς τῆς Εὐρώπης τῆς ἐποχῆς του καί τοὺς ματαιόδοξους κι' ὑπερηφάνους μονάρχες τῆς, σὰν πινημένους στὸν καλογερισμό, «ὡς ἀφήσουμε», φωνάζει, «ὅλους αὐτοὺς τοὺς ὑποκριτὲς, τοὺς μασκαράδες, πού πότε φορᾶνε πορφύρα καί πότε μίτρα».

Ποιά εἶναι λοιπὸν ἡ βάση, ποῖος εἶναι ὁ νόμιμος τίτλος τῆς νέας Πρωσσικῆς μοναρχίας; Ἕνας μόνος, ἀφοῦ τὰνάγει ὅλα στὸ κοινὸ καλὸ, ὅτι μαζεύει καί συγκεντρώνει τίς σκορπισμένες καί ἐδῶ κι' ἐκεῖ σπαρμένες δυνάμεις τῶν πολιτῶν. Τὸ δίκαιον τοῦ Κράτους συνίσταται σ' αὐτὸ ἐδῶ: Ἀπὸ πολλὰς θελήσεις νά γίνεταί μιὰ θελήση δυνατὴ τὸ δίκαιο τῆς μοναρχίας συνίσταται στὴ σχέσηση ἐνὸς βασιλεῖ μετὰ τὸ Κράτος.

Τέτοιες δυὸ ἀντίθετες ἀπόψεις ἐβάλλησαν νά συμβιβασθοῦν, παράλληλα πρὸς τὴν πνοὴ γιά μιὰ πολιτικὴ καί οικονομικὴ ἐλευθερία, ἀπὸ τὴν Γαλλικὴ ἐπανάσταση, οἱ Γερμανοὶ φιλόσοφοι, ὁ Κάντ καί ὁ Φίχτε. Ὁ Κάντ φαίνεται πρῶτα ὅτι θεωρεῖ τὴν ἀτομικὴ ἐλευθερία ὡς βάση τοῦ δικαίου. Ἐλεύθερος εἶναι ὁ ἄνθρωπος πού ὀφείλει καί μπορεί νά κάνει τὸ καθήκον του καί νά ὑπακούει στὰ προτάγματα τοῦ ἠθικοῦ νόμου. Μὲ τὴν ἐλευθερία ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ἐξισώνονται.

Ἡ ἐλευθερία καί τὸ καθήκον εἶν' ἐκεῖνα πού κάνουν νά διαφέρουν οἱ ἄνθρωποι ἀπὸ τὰ πράγματα καί πού ἀποτελοῦν τὴν προσωπικότητά τους· λοιπὸν, κανεὶς δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα νά μπορεί νά μεταχειρίζεται τὸν γείτονά του σὰν ἄψυχο πρᾶγμα. Ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶν' ὄργανο, ἀλλὰ τελείωση. Ἀκόμη καί στήν πολιτικὴ κοινωνία, αὐτὸ μόνον θά ταιριάζει σπὸ δίκιο καί στήν ἰσότητα, πού θ' ἀφίνει ἀνέπαφη τὴν ἐλευθερία τοῦ καθένου. Ἄλλ' ὅταν πολλοὶ ἄνθρωποι σχηματίζουν μιὰ κοινωνία, δὲν ἐπιτρέπεται σ' ὅλους νά κάνουν ὅ,τι θέλουν· εἶναι ἀνάγκη νά κανονισθεῖ ἡ ἐλευθερία ὅλων, ἀλλὰ τίποτε δὲν μπορεί νά περιορίσει τὴν ἐλευθερία ἐνὸς πολίτη, ἐκτὸς ἀπ' τὸ ἰσοδύναμο δικαίωμα τῆς ἐλευθερίας τῶν ἄλλων πολιτῶν. Εἶναι λοιπὸν δίκαιον ἡ πράξη πού ἀφίνει νά περιέχονται ὅλες οἱ ἐλευθερίες σ' ἕναν παγκόσμιον κανόνα. Τέτοια εἶναι ἡ ἀπαρχὴ ἢ μᾶλλον ἡ ἴδια ἡ οὐσία τῆς δικαιοσύνης. Γιατί ὅλα ὅσα ἀφοροῦν τὸ δημόσιο δίκαιο καί τὸ δίκαιο τοῦ Κράτους, κανένας νόμος δὲν μπορεί νά ἐπιβληθεῖ σ' ἕναν πολίτη, ἂν δὲ δώσει τὴ συγκατάθεσή του. Ὁλος ὁ κόσμος, νομοθετώντας γιά ὅλο τὸν κόσμον, κάνει μόνον δίκαιο νόμο. Ἡ σύμβαση εἶναι κοινωνικὴ, ἡ ὁμολογία ἔμφυτη, κι' ἀπ' ἐδῶ πηγάζουν οἱ δίκαιοι νόμοι.

Ἀφοῦ ἡ δημοκρατία εἶναι αὐτοῦ τοῦ εἴδους κυβερνήσεως, πού καλεῖ ἀδιάκοπα ὅλους τοὺς πολίτες στήν ἐκλογή τῶν νόμων μέ τὸ διάμεσο τῶν ἀντιπροσώπων, ἡ δημοκρατία εἶναι τὸ ἀκέραιο κι' ἀπόλυτο δίκαιο. Σ' αὐτὴ, ἡ ἀρχικὴ κοινωνικὴ σύμβαση ἀποκοῦν τὸ μέγιστον τῆς δύ-

ναμής τους και της πραγματικής ισχύος. Μ' αυτή, ή «φυσική αρχή» εξαφανίζεται τελείως· έχει ξεριζωθεί. Μ' αυτή μόνο, τὰ ἔθνη θὰ μπορέσουν, ὅπως ὅλοι οἱ πολῖτες, νὰ βγοῦν ἀπὸ μιὰ κατάσταση ὅπου εἶν' ἀκόμα θουτηγμένα, ἀκόμα στὸν καιρὸ τῆς εἰρήνης, γιατί, γιὰ χάρη αὐτῆς τῆς εἰρήνης δὲν ὑπάρχει οὔτε τάξη, οὔτε τίμημα παγκοσμίως δεκτὰ. "Όταν ὅλα τὰ ἔθνη φθάσουν στὴ δημοκρατικὴ μορφή κι' αὐτὲς οἱ δημοκρατίες ἐνωθοῦν ἀναμεταξύ τους μὲ μιὰ αἰώνια ἔνωση, τότε μόνο θὰ λάμψει ἡ παγκόσμια εἰρήνη.

Διαβάζοντας καὶ μελετώντας τὸν Κάντ, θὰ τὸν εἰπαιρνε κανεὶς σχεδὸν γιὰ Γάλλο φιλόσοφο, γεμάτο ἐπαναστατικὸ πνεῦμα, πὺ βασίζεται σὲ μόνη τὴν ἐλευθερία. Ἀλλὰ νὰ πὺ ξαναφαινεται ὁ τύπος τοῦ Κράτους, πὺ ἀντιβαίνει περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλο στὴ γαλλικὴ φιλοσοφία. Ἡ ὀργανωτικὴ σύμβαση τοῦ Κράτους ἐνυπάρχει στὴ λογικὴ. Γελιοῦνται αὐτοὶ πὺ περιφρονοῦν τὸ πρῶτο συμβόλαιο, πὺ γι' αὐτὸ μίλησε ὁ Rousseau, σὰν νὰ εἶχε πεῖ ὁ Rousseau ὅτι ὑπῆρξε ἐποχὴ πὺ οἱ ἄνθρωποι, ἀφίνοντας τὴ φυσικὴ κατάστασή τους, ἐπεξεργάστηκαν καὶ συνωμολόγησαν μιὰ κοινωνικὴ συνθήκη.

Θεωρητικὰ, ἀλλὰ ὄχι ἱστορικὰ τὸ κοινωνικὸ συμβόλαιο εἶναι ἡ ἀρχὴ τοῦ Κράτους. Ἐνῶ ὅμως οἱ Γάλλοι δέχονται τὸ δίκαιο καὶ τὰ πράγματα ὡς ἀπόρροιας θουλητικῶν ἐνεργειῶν, καὶ προσπαθοῦν νὰ δικαιολογήσουν αὐτὲς τίς βίαιες ἀνατροπὲς καὶ νὰ συμβιβάζουν τίς πράξεις πρὸς τὰ πράγματα, μὲ τὴν παρεμβολὴ τοῦ ιδεώδους καὶ τελείου δικαίου, ὁ Κάντ ἀναγνωρίζει σ' αὐτὲς τίς πράξεις τὴν ὀρισμένη μορφή τοῦ δικαίου αὐτοῦ.

Δὲν ὑπάρχει καμμιά δύναμη στὴ γῆ, ὅποιαδήποτε καὶ νᾶναι, πὺ νὰ μὴν πηγάξει ἀπὸ τὸ λαὸ, σὰν ἀπὸ φυσικὴ πηγὴ· συνεπὲς κάθε δύναμη, ὅποιαδήποτε καὶ νᾶναι, εἶναι νόμιμη ἀπὸ ὀρισμένες ἀπόψεις. "Όταν ἀργότερα ὁ Χέγγελ πεῖ : «ὅτι εἶν' ἀληθινὸ εἶναι λογικὸ, ὅτι εἶναι λογικὸ, εἶν' ἀληθινὸ», δὲν διαφέρει τόσο ἀπὸ τὸν μεγάλο κι' εὐγενῆ Κάντ, ὅσο μπορούσαν νὰ μᾶς κάνουν νὰ πιστέψουμε. Αὐτὸς εἶν' ὁ λόγος πὺ ἡ ἐπανάσταση κατὰ τῶν καθιερωμένων δυνάμεων εἶναι παντοῦ καὶ πάντοτε ἕνα ἐγκλημα. Ἀφοῦ, ὕλικῶς καὶ ἠθικῶς, ἡ διευθύνουσα δύναμη ἔλκει τὴν καταγωγὴ τῆς ἀπὸ τὸ λαὸ, δηλαδὴ ἀπ' τὴ νομοθετικὴ δύναμη, αὐτὴ ἡ διευθύνουσα δύναμη εἶν' ὁ λαὸς ὁ ἴδιος· ὥστε, ὅταν ὁ λαὸς ἐπανάσταται κατ' αὐτῆς τῆς δυνάμεως, ἐπιτίθεται κατὰ τοῦ ἑαυτοῦ του καὶ καταστρέφει τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό του, μὲ μιὰ φρικτὴ ἀντίφαση· κάθε ἐπανάσταση μπορεῖ νὰ παραβληθεῖ μὲ μιὰ αυτοκτονία. "Όταν ὁ λαὸς θανατώνει τὸν βασιλῆά του, εἴτε Κάρλο τὸν λένε, εἴτε Λουδοβίκο, ἡ ἀνθρώπινη σκέψη χτυπιέται μὲ κάποια ἄρρητη φρίκη, σὰν μ' ἕνα ἐγκλημα. Τέτοια ἐγκλήματα μ' ἕναν τρόπο μποροῦν νὰ ἐξηγηθοῦν : Οἱ ἄνθρωποι τῆς ἀναρχίας φοβοῦνται μήπως αὐτοὶ οἱ ἴδιοι καταδικαστοῦν σὲ θάνατο καὶ θανατωθοῦν ἀπὸ τὸ βασιλῆά, πὺ δὲ θὰ τὸν εἶχαν σκοτώσει. Ἡ συ-

νειδίχη θὰ ἐφριττε λιγώτερο τὸ γεγονός ὅτι αὐτοὶ οἱ κακοῦργοι θὰ δολοφονοῦσαν τὸ βασιλῆά, σὰν σκυλί, χωρὶς καμμιά δίκη. Ἀλλὰ ἡ σύσταση ἐνὸς δικαστηρίου, ὅπου ὁ λαὸς δικάζει τὸ βασιλῆά, δηλαδὴ ὅπου ἡ θέληση τοῦ λαοῦ δικάζει τὴν ἴδια τὴ θέληση τοῦ λαοῦ, αὐτὸ εἶν' ἀληθινὰ τερατώδες.

Τέτοια εἶν' ἡ ἀδυσσας τῶν ἐγκλημάτων καὶ τῶν ἀντιφάσεων, ὅπως φαίνεται στοὺς ἐξεταστὲς τῆς, ὀλοένα περισσότερο βαθεῖα κι' ἀνεξερεύνητη. Μ' αὐτὲς τίς προτάσεις (ὁ συγγραφέας τοὺς δάξει τὸ περιφρονητικὸ δεικτικὸ «istio») ἔχουμε τώρα μιὰ ἀρκετὴ ἰδέα τῆς μεγαλειότητος καὶ τῆς δυνάμεως πὺ τὴ συνδυάζει ὁ Κάντ μὲ τὸ ἴδιο τὸ Κράτος, ὅσο εἶναι Κράτος. Ἡ ἀληθινὴ ἀνώτερη δύναμη βρίσκεται λιγώτερο στὴν πρόσθεση, στὴ συγκέντρωση, τῶν ἀτομικῶν θελήσεων, παρὰ σὲ μιὰ ὀρισμένη λαϊκὴ θέληση, βαθεῖα καὶ λογικὴ.

Ἐπάρχουν ὅμως καὶ περιπτώσεις πὺ τὸ Κράτος δὲν εἶναι αἰώνιος δεμένο στοὺς θεσμούς του, πὺ πρέπει νὰ βασίζονται στὴν ἀνακούφιση τῶν φτωχῶν ἢ στὴν ἐλευθερία. Πράγματι, κανένας θεσμὸς δὲν μπορεσε ποτὲ νὰ λειτουργήσει χωρὶς τὴ σιωπηρὴ συγκατάθεση τοῦ Κράτους. "Όταν τὸ Κράτος θεωρεῖ κατὰ πεπαλαιωμένο καὶ κρῖνει δυνατὴ τὴν ἐκπλήρωσή του μὲ ἄλλους θεσμούς, μπορεῖ νὰ τοὺς ἀλλάξει ἢ νὰ παραδεχθεῖ νέους. Ἀφοῦ εἶναι τέτοια, κατὰ τὸν Κάντ, ἡ δύναμη καὶ τὸ δίκαιο τοῦ Κράτους, δὲν εἶν' ἀνάγκη νὰ συμφωνεῖ σαφῶς μὲ τὸ σοσιαλισμὸ τὸν εὐνόησε βέβαια. Πράγματι, ἂν τὸ Κράτος νομίζει ὅτι οἱ ὄροι καὶ οἱ τρόποι τῆς ἀπόκτησης τοῦ πλοῦτου δὲν ἀρμόζουν πιά, ἢ δὲν βρίσκονται σ' ἀρμονία μὲ τὸ νέο πνεῦμα, μὲ τὴν νέα οικονομικὴ θέση, τὰ πλοῦτη δὲν θὰ διακρίνουν περισσότερο ἀπὸ τοὺς θεσμούς. Τὸ Κράτος δὲν θὰ ληστεύσει τοὺς ἰδιοκτητῆς του, ἀλλ' αὐτὸ πούχε δώσει γιὰ λίγον καιρὸ, θὰ τὸ ζητήσει πάλι σὰν ἰδιοκτησία του.

Γιὰ ὅλα ὅσα ἀφοροῦν ἀπυθείας τὴ διανομὴ τῶν ἰδιοκτησιῶν καὶ τοῦ πλοῦτου, ὁ Κάντ φαίνεται ὅτι πότε προσγγίζει καὶ πότε ἀπομακρύνεται ἀπ' τὸ σοσιαλισμὸ. Βεβαιώνει ὅτι ἡ ἐλευθερία κι' ἡ πολιτικὴ ἰσότητα τῶν ἀνθρώπων δὲν μποροῦν νὰ συνυπάρξουν χωρὶς τὴν οικονομικὴ ἰσότητα. Ἐν κανένας νόμος δὲν ἐμποδίζει τὸν ἄνθρωπο πὺ δὲν ἔχει καμμιά ἰδιοκτησία ν' ἀποκτήσει καὶ νὰ τὴν κατέχει, ἡ ἰσότητα εἶναι ἀπόλυτη σὲ ὅλους. Ἀντιθέτως, ὁ σοσιαλισμὸς διακηρύττει ὅτι, ἐν ἐλλείψει πολιτικοῦ νόμου, ὁ φυσικὸς νόμος τῶν πραγμάτων θὰ ἐμποδίζει τοὺς φτωχοὺς ν' ἀποκτήσουν καὶ τὴν ἐλάχιστην περιουσία, ἀκόμα καὶ μὲ τοὺς πῖο μεγάλους κόπους, μὲ τὴν πῖο τραχειὰ ἐργασία. Ἐδῶ ὁ Κάντ φαίνεται ὅτι διαφωνεῖ μὲ τὸ σοσιαλισμὸ. Ἀκόμα, ὁ Κάντ παραδέχεται καὶ ἀναγνωρίζει τὴ διάκριση πὺ ἐπέβαλαν οἱ νομοθέτες τῆς ἐπανάστασης, μετὰ τῶν ἐνεργητικῶν πολιτῶν καὶ τῶν παθητικῶν πολιτῶν. Αὐτὸς πὺ δὲν ἔχει «Selbstständigkeit», δηλαδὴ πὺ δὲν ἔχει ὁ ἴδιος ἀρκετὰ μέσα γιὰ

τὴ συντήρησή του, ἢ πὺ δὲν τοῦ τὰ προμηθεύει ἕνας ἄλλος, αὐτὸς δὲ ὀφείλει τὸ δίκαιωμα τῆς ψῆφου. Καὶ μ' αὐτὸ δὲν βλάπτεται ἡ ἰσότης, ἀφοῦ ὁ νόμος πὺ δὲν ἔχει γίνεο γιὰ ὅλους εἶν' ὁ ἴδιος γιὰ ὅλους καὶ κανένα ἐμπόδιο δὲν ἐμποδίζει τὸ φτωχὸ νὰ μπορέσει νὰ φτάσει μιὰ μέρα νὰ ἐπαρκεῖ στὸν ἑαυτό του.

Αὐτὴ ἡ διάκριση ἐνεργητικῶν καὶ παθητικῶν πολιτῶν, ἂν καὶ μᾶς φαίνεται ὅτι ἀντιβαίνει στὴν ἰσότητα, εἶναι τρόπον τινὰ σύμφωνη μὲ τὸ σοσιαλισμὸ. Γιατί ὁ σοσιαλισμὸς ἀνακηρύσσει τὴν ἀνυπαρξία τῆς πολιτικῆς καὶ φιλοσοφικῆς ἰσότητος, ἐνῶ αὐτὴ ἡ διάκριση δὲν εἶναι παρὰ μιὰ γελοιοτή, ἐκτὸς ἂν μιὰ ἐπαρκὴς ποσότης εἶναι στὴ διάθεση τῶν πολιτῶν. Κι' οἱ φτωχότεροι πολῖτες, ἀκόμα κι' ὅταν κατέχουν τὸ δίκαιωμα τῆς ψῆφου, εἶναι παθητικοί, ὅσο ἡ ὑπαρξὴ τους ἐξαρτᾶται ἀπὸ μιὰ ξένη θέληση.

Ὁ Κάντ διδάσκει ὅτι αὐτὸς μόνο εἶναι πραγματικῶς πολίτης, πὺ ἔχει τὴν ἐλευθερία καὶ τὴν ἰσότητα μὲ ἀρκετὰ μέσα γιὰ τὴ συντήρησή του, οὔτως ὥστε τὸ σύμβολο τοῦ Κράτους δὲν ἔπρεπε νὰ εἶναι ὅπως σ' ἐμᾶς : «Ἐλευθερία, ἰσότης, ἀδελφότης», ἀλλὰ «Ἐλευθερία, ἰσότης, ἰδιοκτησία». Ἀφοῦ οἱ σημερινοὶ μισθωτοὶ δὲν εἶναι τελείως πολῖτες, γιατί δὲν ἔχουν οὔτε ἕνα κομμάτι γῆς, οὔτε μιὰ βιομηχανία πὺ νᾶναι δικιά τους, ἀφοῦ σήμερα ἀναρῖθμητοι ἐργάτες ζοῦνε ὑποκείμενοι σὲ μιὰ ξένη θέληση, ἂν πρόκειται νὰ ξανανοηθοῦν οἱ πόρτες τοῦ Κράτους σ' αὐτοὺς τοὺς ἀνθρώπους, πρέπει νὰ μετασχουν τὴν ἰδιοκτησία, πρέπει νὰ τοὺς ἐξασφαλίσθῃ μ' ὅποιοδήποτε τρόπο ἢ αὐτοσυντήρηση. Δὲν εἶν' αὐτὸ σοσιαλισμὸς ;

Ἄλλωστε, κατὰ τὸν Κάντ, κι' αὐτὸ τὸ κεφάλαιο δὲν προέρχεται ἀπλῶς ἀπὸ τὴ θέληση εἰδικὴ κάθε ἀτόμου. Κάθε ἄνθρωπος μπορεῖ χωρὶς καμμιά βοήθεια νὰ κατέχει ἕνα μέρος γῆς. Ἀλλὰ κατοχὴ δὲ θὰ πεῖ ἰδιοκτησία. Ἡ κατοχὴ μπορεῖ νᾶναι ὁ δείκτης ἢ ἡ φυσικὴ κατάσταση τῆς ἰδιοκτησίας, ἀλλὰ δὲν εἶναι ἰδιοκτησία. Ἀλήθεια, μὲ πῖο τρόπο μπορεῖ ἕνας ἄνθρωπος νὰ κατέχει ; Δὲν ὑπάρχει κανένας δεσμὸς δικαίωματος μετὰ ἐνὸς ἀνθρώπου καὶ ἐνὸς πράγματος· ὥστε δὲν ὑπάρχει κανένα ἀτομικὸ δίκαιωμα ἐνὸς ὀρισμένου ἀνθρώπου σ' ἕνα ὀρισμένο πρᾶμμα. «Κι' ἂν ἀκόμα ἕνας ἄνθρωπος ἦταν μόνος του στὴ γῆ, θὰ κατοικοῦσε σ' αὐτὴ, ἀλλὰ δὲ θὰ τὴν κατεῖχε». Ἀκόμα, καὶ τὸ ἀντικείμενο πὺ ὁ ἄνθρωπος ἐφτιαξε μὲ τὴν ἐργασία του, δὲν τὸ κατέχει νόμιμα. Πράγματι, πούος τοῦ παρεχόμενος τὴν οὐσία τοῦ ἀντικειμένου πούφτιαξε ; Δὲν ὑπάρχει ἄλλο δίκαιο ἀπὸ κείνο πὺ συνδέει τοὺς ἀνθρώπους ἀναμεταξύ τους· ἡ πρώτη συνθήκη, πὺ εἶναι ἡ βάση τοῦ Κράτους, εἶναι γιὰ τὸν ἴδιο λόγο ἡ συνθήκη τῆς ἰδιοκτησίας.

Μιὰ γῆνιν κατοικία παρεχωρήθημε σ' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, καί, καθὼς εἶν' ἀδύνατο νὰ ζήσει κανεὶς χωρὶς τὴ γῆ, ἡ κοινοκτημοσύνη τῶν κτημάτων ὑπάρχει

ἀπ' ἀρχῆς σ' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους. Ἐδῶ, δὲν πρέπει νὰ ἐννοηθεῖ ἡ κοινοκτημοσύνη τῶν πρῶτων χρόνων πὺ τὴν ἐφαλλαν οἱ ποιητῆς, γιατί αὐτὴ ὑπῆρξε πραγματικὰ στὸ χρόνο· ἦταν πραγματικότητα δὲν ἦταν ιδεώδες. Δὲν πρόκειται γιὰ τὴν πρωτόγονη κοινοκτημοσύνη, τὴν ἱστορικὴ καὶ προσωρινή, ἀλλὰ γιὰ τὴν ἀρχικὴ ρίζα τῆς λογικῆς κοινοκτημοσύνης.

Ἡ γένεση τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας ὀφείλεται στὴν παρεχώρηση πὺ ἔκαναν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ἐνὸς μέρους γῆς σ' ἕνα ἄτομο, μὲ τὸν ὄρο σ' ἀντάλλαγμα νὰ παραιτηθεῖ κάθε δικαίωματος στὰ ἄλλα πρᾶγματα. Ἐτσι ἡ κατοχὴ καὶ ἡ καλλιέργεια ἐνὸς γηπέδου εἶναι οἱ ὄροι παρεχώρησης τῆς νόμιμης κατοχῆς του ἀπὸ τὸ σύνολο τῶν ἀνθρώπων. Ἀλλὰ τὸ πραγματικὸ δίκαιωμα ἰδιοκτησίας, ὅπως καὶ τὸ Κράτος, προέρχεται ἀπὸ τὸ κοινωνικὸ συμβόλαιο.

Πόσο μακρὰ βρισκόμαστε ἀπ' αὐτὴν τὴν τετριμμένη οικονομικὴ θεωρία, πὺ βασίζει τὸ δίκαιωμα τῆς ἰδιοκτησίας στὴν ἐργασία. Ἐν ἡ ἰδιοκτησία δανειζεται τὴ νομιμότητά της μόνο ἀπὸ τὴν ἀρχικὴ σύμβαση, ἀπὸ τὸ κοινωνικὸ συμβόλαιο, τὸ Κράτος, μέσα ὅπου ζεῖ αἰώνιος καὶ ξαναβυθώνεται τὸ κοινωνικὸ συμβόλαιο δὲ θᾶχε τὸ δικαίωμα νὰ πάρει νέα μέτρα πὺ νὰ μετριάσουν τοὺς ὄρους τῆς ἰδιοκτησίας ; Ἐτσι, κατὰ τὸν Κάντ, ὁ ἀρχηγὸς τοῦ Κράτους ἔχει τὴ μοναρχικὴ ἰδιοκτησία τῶν γαιῶν (obereingethüner des Bodens)· εἶν' ὁ κύριος τῆς γῆς, ὄχι γιὰ νὰ σφετερισθεῖ ξένη περιουσία, ἀλλὰ γιατί εἶναι αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ νόμος καὶ γιατί ἀντιπροσωπεύει τὴ συνθήκη, σύμφωνα μὲ τὴν ὅποια ἔχουν κανονισθεῖ ἡ διαιρέση καὶ ἡ διανομὴ τῆς γῆς. Μολταῦτα, ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ἔχουν ἕνα ἴσο δίκαιωμα μετοχῆς στὴν κατοχὴ τῆς γῆς, δηλαδὴ τῆς πηγῆς καὶ τῆς αἰτίας τοῦ πλοῦτου. Καὶ καθὼς αὐτὸ τὸ δίκαιωμα δὲν εἶναι δίκαιωμα παρεγράψιμο, ἀλλὰ λογικὸ, πρωτόγονο καὶ αἰώνιο, δὲ θὰ προσπαθήσει ὁ καθένας νὰ σχηματίσει αὐτὸ τὸ θεωρητικὸ καὶ ἐνδεχόμενο δίκαιωμα σὲ μιὰ συμμετοχὴ ἀληθινὴ κι' ἄμεση ; Ἐπομένως, παρὰ τὴν ἐξηγήρηση τοῦ ἀνθρώπου μὲ μόνη τὴν ἐλευθερία, παρὰ τὴν ἀντιπάθεια τῆς πολιτικῆς γιὰ τὸ σοσιαλισμὸ, ὁ Κάντ γέρνει σὲ σοσιαλισμὸ στίς φιλοσοφικὲς θεωρίες του γιὰ τὸ Κράτος καὶ τὴν ἰδιοκτησία. Δὲν ὑπάρχει λόγος νὰ παραξενευθεῖ κανεὶς ἐπειδὴ δὲ λησμονήσαμε ὅτι ὄρισε τὴν ἐλευθερία, ὄχι ὡς ἐλεύθερο κι' ἄτακτο διαιτητῆ, ἀλλὰ ὡς τὴν λογικὴ τὴν ἴδια, τὸ καθῆκον τὸ ἴδιο. "Όπως ἡ ἐλευθερία τῆς συνείδησης κάθε ἀτόμου στηρίζεται μόνο καὶ μόνο σὲ τὸ καθῆκον καὶ τὴν λογικὴ, κι' ἡ ἴδια ἡ ἐλευθερία δὲν ξεχωρίζει ἀπὸ τὸν κανὸνα τῆς ἐλευθερίας, ἔτσι καὶ τὰ πολιτικὰ καὶ οικονομικὰ δίκαια κάθε πολίτη δὲν διακρίνονται ἐξ' ἀπ' τὸ Κράτος καὶ τὸ κοινωνικὸ συμβόλαιο, πὺ εἶναι ὁ φυσικὸς νόμος. Λοιπὸν ὁ ἀτομισμὸς κι' ὁ σοσιαλισμὸς δὲν ἀντιτίθενται σὰν νὰ εἶχαν ἀντιφατικὴ οὐσία, ἀλλὰ ἐνώνονται καὶ συμβιβάζονται.

Ο Φίχτε μου φαίνεται σαν μεγαλωμένη κι' ανεπτυγμένη εικόνα του Κάντ. Πράγματι, αυτό που ο Κάντ ονομάζει «άτομισμό», ο Φίχτε μπορεί να τ' ονομάσει «αναρχία» κι' αυτό που ο Κάντ μπορεί να ονομάσει σοσιαλισμό ή μάλλον σπέρμα σοσιαλισμού, ο Φίχτε τ' ονομάζει κολλεκτιβισμό. Τέλος ο Κάντ συνεδίασε μόνο τον άτομισμό και το σοσιαλισμό· ο Φίχτε συνεδίασε την αναρχία και το σοσιαλισμό.

Με τις ίδιες συμπάθειες που είχε και ο Κάντ για τη Γαλλική επανάσταση ο Φίχτε ακόμα δεν καταδικάζει όπως αυτός την εξέγερση κατά των καθεστώτων δυνάμεων. Τουναντίον γράφει ένα βιβλίο για να απαλλάξει τη Γαλλική επανάσταση από το έγκλημα της ανταρσίας. Καμιά δύναμη δεν είναι νόμιμη, εκτός από την πρώτη σύμβαση. 'Αλλά για συνθήκη δεν μπορεί να παραδώσει έναν άνθρωπο σ' έναν άλλον άνθρωπο· ώστε πρέπει να καταστραφούν οι κυβερνήσεις κι' οι δυνάμεις που χαλιναγωγούν τον άνθρωπο. Τέλος, δεν είναι δυνατό να παραχωρούνται προνόμια επ' άπειρον. 'Αν μια μέρα χαρίστηκαν στην άριστοκρατία μερικά έκτακτα δικαιώματα, αυτή η συνθήκη δεν έχει αξία παρά για τους ίδιους τους συνθηκολογούντες· δεν μπορεί να δοθεί στους απογόνους τους, δεν μπορεί να αλυσοδεθεί τις οελήσεις τους.

Ο Φίχτε περιφρονεί σχεδόν την ιστορία. Αυτή δεν είναι, όπως το είπαμε κιόλας, ή κυρία, ή παιδαγωγός της ζωής. Μας μαθαίνει αυτό που γίνεται ή που έγινε, ποτέ εκείνο που πρέπει να γίνεται. 'Αν οι λαοί συμβουλευόντουσαν κι' ακολουθούσαν τα παραδείγματα της ιστορίας, θα υπετάσσοντο στα γεγονότα και στα πράγματα, και δε θάκουγαν πια τη λογική. Μ' αυτήν την έχτιμηση της ιστορίας, ο Φίχτε προσεγγίζει περισσότερο τους Γάλλους παρά τους Γερμανούς φιλοσόφους. 'Οχι μόνο η ιστορία δεν μπορεί να μας διδάξει διαγωγή, αλλά ούτε και χρήσιμες συμβουλές μπορεί να μας δώσει.

Πράγματι, όταν η λογική έντυπώσει καλά σ' έναν λαό ή σ' έναν άνθρωπο τα καθήκοντά του, φτάνει να τα εκπληρώνει, το πώς δεν μας ενδιαφέρει, όσο δεν θίγεται ή δικαιούσιν. Παρουσιάζονται νέα γεγονότα και σχεδόν χωρίς όμοια προηγούμενα. Ούτε μπορούμε από το παρελθόν να βγάλουμε καμιά πειραματική γνώση για το παρόν. 'Το φως είν' ένα, ή λογική δηλαδή και η συνείδηση πάντοτε δείχνουν φανερά το καθήκον και τον τρόπο της εκπλήρωσης. 'Η μόνη χρησιμότητα της ιστορίας είναι να μας δείχνει σε ποιο βαθμό άρετης και γεννικίου θάρρους, σε τί λαμπρές κορυφές γενναιοψυχίας μπορεί να φτάσει το ανθρώπινο πνεύμα. Κι' έτσι, μας δείχνει την ανθρωπότητα, όχι στην καθημερινή της μετριότητα, αλλά μπορούμε να πούμε, ντυμένη στα γιορτινά της.

Τόν άνθρωπο λοιπόν κανένας ήθικος ή νόμιμος δε-

σμός δεν τον συνδέει με το Κράτος αν δεν έχει ομολογήσει και περιληφθεί στο κοινωνικό συμβόλαιο. Κάθε άνθρωπος μπορεί να μη προσαρτηθεί σε κανένα Κράτος και να μένει μόνος του στην ατομική του ελευθερία, ή τουλάχιστο να ιδρύσει νέα Κράτη με νέα σύμβαση και νέους ανθρώπους. 'Ο άνθρωπος δεν αποκτά τους νόμους από τη γη που γεννιέται. Μπορεί να συνυπάρχουν μέσα στο Κράτος τόσα Κράτη, όσα ξεχωριστά συμβόλαια έχουν κάνει οι άνθρωποι.

Ο Φίχτε ισχυρίζεται ότι όλες αυτές οι διάφορες πολιτικές κοινωνίες θα μπορούσαν να συνυπάρχουν στην ίδια χώρα χωρίς καμιά σύγκρουση. Γιατί σήμερα κιόλας, με τόνομα ενός και μόνου Κράτους, μιας και μόνης κοινωνίας, δεν υπάρχουν πολλά κράτη, πολλές κοινωνίες; Τι άλλο είν' ή άριστοκρατία με τα προνόμια της και τα ιδιαίτερα δικαιώματά της παρά κράτος εν κράτει; Στα στρατιωτικά Κράτη, και ο μιλιταρισμός είν' ένα άπαισιο κράτος ή μάλλον μια ακρόπολη μέσα στο κράτος. Τι άλλο είναι κι' αυτοί οι 'Εβραίοι, στενά συνδεδεμένοι μεταξύ τους, που χωρίστηκαν απ' τους άλλους ανθρώπους σαν να ήταν έχθροι τους και που απομακρύνονται αληθινά με το αίμα, τη θρησκεία, το έπικερδές επάγγελμα, και μ' ένα κοινό μίσος για την άλλη ανθρωπότητα, που κερδίζουν με δόλια μέσα όλες τις επιχειρήσεις, όλα τα πλούτη, που πιέζουν όλους τους ελεύτερους ανθρώπους κάτ' από το ζυγό του χρήματος; Τι άλλο είναι λοιπόν οι 'Εβραίοι παρά επικίνδυνο κράτος εν κράτει;

Να μια κακιά κι' άδικη αναρχία, που επιτρέπει σε μια απ' αυτές τις κοινωνίες να καταπιέζει και να ληστεύει τις άλλες. 'Αλλά, αν βάση κάθε Κράτους ήταν ή ολόκληρη κι' άκέρια ατομική ελευθερία, ή ελευθερία όλων των ανθρώπων, όποιο και να'ναι το Κράτος που θα ανήκαν, θάμνε ανέπαφη και, γάρη σε ελεύθερα πολιτεύματα, πολλά Κράτη θα μπορούσαν να συνυπάρχουν στην ίδια χώρα χωρίς συγκρούσεις και συρράξεις.

Μολαταύτα, αφού ο Φίχτε έσπρωξε ως την αναρχία το δικαίωμα της ατομικής ελευθερίας, κάνει να φαίνεται στο Κράτος, μια φορά συντεταγμένο, ένας σοσιαλισμός πιο κλειστός, πιο στενός. Ο Φίχτε δεν ξεχωρίζει την οικονομία από την πολιτική: 'Υποστηρίζει το άδύνατο κάθε αληθινής ελευθερίας ενεργείας χωρίς κάποια ώρισμένη ιδιοκτησία. Και το ίδιο το Κράτος, που προστατεύει την ελευθερία του πολίτη, χρωστάει και να του εξασφαλίσει ένα ώρισμένο μερίδιο ιδιοκτησίας. 'Επειτα, αφού το Κράτος δεν μπορεί να ασφαλίσει στον καθένα μια ώρισμένη ιδιοκτησία χωρίς να διοικήσει και κανονίσει: όπωσδήποτε την εργασία και το εμπόριο, ο σοσιαλισμός κι' ο κολλεκτιβισμός πηγάζουν κατ' ανάγκην από το ίδιο το κοινωνικό συμβόλαιο και την έπιείγουσα ανάγκη της υπεράσπισης της ελευθερίας του κάθε πολίτη.

AUGUSTE RODIN ΔΙΑΘΗΚΗ

Νέοι που θέτε να είσαστε οι λειτουργοί του 'Ωραίου, ίσως θα σας άρέσει να βρήτε δω την περίληψη μιας μακρόχρονης πείρας.

'Αγαπάτε με σεβασμό τους δασκάλους που σας προηγήθηκαν.

Σκύψετε με σεβασμό μπρός στο Φειδία και στο Μιχαήλ 'Αγγελο. Θαυμάστε τη θεία γαλήνη του ένοου, την άγρια αγωνία του άλλου. 'Ο θαυμασμός είναι ένα δυνατό κρασί για τα ευγενικά πνεύματα.

Φυλαχθήτε να μιμηθήτε τους προσκυτέρους Σας. Γιόματοι σεβασμό προς την Παράδοση, μάθετε να διακρίνετε κείνο που περιέχει το αιώνιο γόνιμο: την αγάπη της Φύσης και την Είλικρίνεια. Είναι τα δυο μεγάλα πάθη που έχουν οι μεγαλοφυείς. 'Ολοι λάτρευαν τη Φύση και ποτέ δεν έψεύστηκαν. 'Η Παράδοση σας δίνει το μυστικό που θα σας τραβήξει από τη ρουτίνα. Κι' αυτή ή Παράδοση σας προτρέπει: άδιάκοπα να έρευνάτε την πραγματικότητα, και σας απαγορεύει να υποτάσσετε τυφλά σ' όποιοδήποτε Δάσκαλο.

'Η Φύση ως σας είναι ή μόνη Θεά.

'Εχετε σε κείνη μίαν απόλυτη πίστη. Νάστε βέβαιοι πως δεν είναι ποτέ άσηχη, και στενέψετε τη φιλοδοξία σας μένοντάς της πιστοί.

Το πόν είναι ώραίο για τον καλλιτέχνη, γιατί σε κάθε ύπαρξη και σε κάθε πράγμα, το διαπεραστικό βλέμμα βρίσκει τον χαρακτήρα, δηλαδή την έσωτερική αλήθεια που διαφαίνεται κάτω από τη μορφή κι' αυτή ή αλήθεια είναι το ίδιο το 'Ωραίο. Μελετήστε με θρησκευτική εύλάβεια: δεν μπορείτε να μη βρήτε το 'Ωραίο γιατί θα συναπτηήσετε την αλήθεια. 'Εργάζεστε με μανία.

'Εσείς, άγαλματοποιοί, δυναμώστε μέσα σας την έννοια της βαθύτητας. 'Ο νοός συνηθίζει δύσκολα μ' αυτή την έννοια. Δέ φαντάζεται ξεκάθαρα πάρεξ έπιφάνειες. Να φανταστεί μορφές σε όγκο του είναι δύσκολο. Κι' όμως αυτό πρέπει να είναι ή προσπάθειά σας.

Πρίν απ' όλα, τοποθετήστε καθαρά τα μεγάλα έπιπέδα των προσώπων που λαξεύετε. Τονίστε ζωηρά τη διεύθυνση που δίνετε σε κάθε μέρος του σώματος, στην κεφαλή, στους νόμους, στη λεκάνη, στα πόδια. 'Η Τέχνη άπαιτεί άκρίβεια. 'Από την άδρα τονισμένη φυγή των γραμμών είναι που βυθίζεστε μέσα στο διάστημα και που κατακτάτε τη βαθύτητα. 'Όταν τα έπιπέδά σας διαγραφούν, όλα έχουν βρεθεί. Το άγαλμά σας ζει κιόλας. Οι λεπτομέρειες γεννιούνται ή μπαίνουν κατόπιν μόνης τους.

'Όταν προπλάττετε, μη σκάφτετε ποτέ σε έπιφάνεια αλλά σε άνάγλυφο.

'Ο νοός σας να πέρνει κάθε έπιφάνεια σε μίαν άκρη ένοου όγκου που την ώθει από τα πίσω. Φανταστήτε τις μορφές να διευθύνονται κατά πάνω σας. Κάθε ζωή ξεπετιέται από ένα κέντρο, έπειτα βλασταίνει και άπλώνεται από τα μέσα προς τα έξω. 'Ετσι στην ώραία γλυπτική μαντεύει κανένας μίαν δυνατή έσωτερικήν ώθηση. Είναι το μυστικό της άρχαίας Τέχνης.

'Η Τέχνη δεν είναι παρά αίσθημα. Μά δίχως την έπιστήμη των όγκων, των αναλογιών και των χρωμάτων, χωρίς την δεξιότητα του χεριού, και το πιο δυνατό αίσθημα είναι παραλυμένο. Τι θα γινόταν ο μεγαλύτερος ποιητής σε μια χώρα ξένη που δε θα γνώριζε τη γλώσσα της. Στη νέα γενεά των καλλιτεχνών υπάρχουν κάμποσοι ποιητές που δυστυχώς άρνιούνται να μάθουν να μιλούν κι' έτσι δεν κατορθώνουν παρά να ψελλίζουν. 'Υπομονή. Μη λογαριάζετε στην έμπνευση. Δεν υπάρχει. Τα μόνα προτερήματα του καλλιτέχνη είναι: σύνεση, προσοχή, είλικρίνεια και θέληση. Κάνετε τη δουλειά σας σαν τίμιοι εργάτες.

Νέοι, να είσαστε αληθινοί. 'Αλλ' αυτό δε σημαίνει: να γίνετε άκριβώς δίχως καμιά γάρη. 'Υπάρχει μίαν κατώτερη άκρίβεια: του φωτογράφου και του καλουπιού. 'Η Τέχνη άρχίζει μόνο από την έσωτερικήν αλήθεια. 'Όλα τα σχήματά σας, όλα τα χρώματά σας, να έρμηνεύουν αίσθημα.

'Ο καλλιτέχνης που άρκείται με την εικόνα που παρασταίνει πράγματα δίχως ψυχή, και που ξαναδίνει δουλικά λεπτομέρειες δίχως αξία, δε θα γίνει ποτέ ένας δάσκαλος.

'Αν έπισκεφθήκατε κανένα Campo-santo της 'Ιταλίας δίχως άμφιβολία θα παρατηρήσατε πόσο παιδαριώως δικα οι καλλιτέχνες που ανάλαβαν να διακοσμήσουν τα μνημεία προσηλώνοντάς στο ναντιγράφουν στάγάλματά τους κεντήματα, νταντέλες, πλεξούδες μαλλιών. Είναι ίσως άκριβείς. Μά δεν είναι αληθινοί, αφού δεν άπει-

θύνονται στην ψυχή. Οί περισσότεροι γλύπτες μᾶς θυμίζουσαν αὐτοὺς τῶν Ἰταλικῶν κοιμητηρίων. Στὰ μνημεῖα τῶν δημοσίων χώρων, δὲ διακρίνει κανένας παρὰ ρωμαντικότητες, τραπέζια, λυχνιοστάτες, καρέκλες, μηχανές καὶ ἀεροπλάνα καὶ τηλεγράφους. Καθόλου ἐσωτερικὴ ἀλήθεια, ἄρα καθόλου Τέχνη. Ἀποστρέφεστε αὐτὴ τὴν ψεύτικη Τέχνη.

Νὰ εἰσαστε θαθεῖοι καὶ ἄγρια ἀληθινοί. Μὴ διστάζετε ποτέ νὰ ἐκφράσετε κείνο πὸ αἰσθάνεστε κ' ἂν ἀκόμα θρῆσκαστε σὲ ἀντίθεση πρὸς ὅσα ξέρετε. Ἴσως νὰ μὴ νοιωθῆτε ἀμέσως. Μὰ ἡ ἀπομόνωσή σας θὰ εἶναι λιγότερη. Φίλοι θὰ βρεθοῦν γιὰ σᾶς. Γιατί κείνο πὸ εἶναι ἀλήθεια γιὰ ἓνα ἄνθρωπο, εἶναι γιὰ ὅλους. Ὁμῶς ὄχι μορφασμούς, ὄχι στρεβλώματα γιὰ νὰ τραβήξετε τὸ κοινόν. Ἀπλότητα καὶ ἀφέλεια. Τὰ πῶς ὁμορφα θέματα θρῆσκονται μπροστά σας : εἶναι κείνα πὸ γνωρίζετε καλλίτερα. Ὁ πολὺ ἀγαπητός μου καὶ μεγάλος Eugène Carrière, πὸ μᾶς ἄφησε τόσο γρήγορα, εἰδείξε μεγαλοφυΐα ζωγραφίζοντας τὴ γυναῖκα του καὶ τὰ παιδιὰ του. Τοῦ ἔφτανε νὰ ἐξυμνεῖ τὴ μητρικὴν ἀγάπην γιὰ νὰ εἶναι ὑπέροχος.

Οἱ δασκάλοι εἶναι ἐκείνοι πὸ βλέπουν μὲ τὰ δικὰ τους μάτια ὅτι ὅλος ὁ κόσμος εἶδε, καὶ πὸ ξέρουν νὰ διακρίνουν τὸ ὠραῖο ἀπὸ κείνο πὸ εἶναι συνηθισμένο γιὰ νὰ κάνει ἐντύπωση στοὺς ἄλλους.

Οἱ κακοὶ καλλιτέχνες πάντα φοροῦν τὰ γυαλιὰ τῶν ἄλλων.

Ἐνῶ τὸ μεγάλο σημεῖο εἶναι νὰ συγκινήστε, νὰ γαπαῖτε, νὰ ἐλπίζετε, νὰ νανατριχιάζετε, νὰ ζήτε. Νὰ εἰσαστε ἄνθρωποι πρὶν νὰ εἰστε καλλιτέχνες. Ἡ ἀληθινὴ ρητορεία περιγελά τὴ ρητορεία, ἔλεγεν ὁ Pascal. Ἡ ἀληθινὴ Τέχνη περιγελά τὴν Τέχνη. Ξαναπαίρνω τὸ παράδειγμα τοῦ Carrière. Στὶς ἐκθέσεις οἱ περισσότερες εἰκόνας δὲν εἶναι παρὰ ζωγραφικὴ : οἱ δικές του ἔμοιαζαν μέσα στὶς ἄλλες, παράθυρα ἀνοιχτὰ στὴ Ζωή.

Νὰ δέχεστε τὶς δικαίως κριτικές. Θὰ τὶς ἀναγνωρίσετε εὐκόλως. Εἶναι κείνες πὸ σᾶς στερεώνουν μὴν ἀμφιβολία πὸ σᾶς τριγυρίζει. Μὴν ἀφίνετε τὸν ἑαυτὸ σας νὰ ἀρπάζεται ἀπὸ κείνες τὶς κριτικὲς πὸ ἡ συνείδησή σας δὲν τὶς παραδέχεται. Μὴ φοβάστε τὶς ἄδικες κριτικές. Θὰ ἐπαναστατήσουν τοὺς φίλους σας. Θὰ τοὺς ἀναγκάσουν νὰ ἀναλογιστοῦν τὴ συμπάθεια πὸ σᾶς ἔχουν καὶ νὰ τὴ διακηρύξουν πῶς ἀποφασιστικὰ ὅταν θὰ διαγνώσουν καλλίτερα τὶς αἰτίες τῆς.

Ἄν τὸ ταλέντο σας εἶναι πολὺ νέο δὲ θὰ μετράτε στὴν ἀρχὴν παρὰ λίγους ὁπαδοὺς καὶ θὰ ἔχετε ἓνα πλῆθος ἐχθροῦς.

Μὴν ἀποθαρρύνετε. Οἱ πρῶτοι θὰ θριαμβέψουν : Ἐπειδὴ γνωρίζουν γιὰτί σᾶς ἀγαποῦν : οἱ ἄλλοι ἀγνοοῦνε γιὰτί τοὺς εἰσαστε μισητοί : οἱ πρῶτοι εἶναι περιπαθεῖς γιὰ τὴν ἀλήθειαν καὶ τῆς στρατολογοῦν ἀδιάκοπα νέους ὁπαδοὺς : οἱ ἄλλοι δὲν ἀποδεικνύουν μὲ κανένα διαρκῆ

Ἡ ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΟΥ Κ. ΠΑΥΛΟΥ ΝΙΡΒΑΝΑ

Ἀγαπητοὶ Κύριοι,

Εἶμαι ὑποχρεωμένος δυστυχῶς ν' ἀναβάλω γιὰ λίγες μέρες τὸ ἄρθρο, πὸ σᾶς ὑποσχέθηκα γιὰ τὸ τελευταῖο βιβλίον τοῦ Δημοστένη Βουτυρά. Ἐλπίζω πὸς θὰ μοῦ συγχωρέσετε τὴν ἀθέλητη ἀναβολή.

Δικός σας
ΠΑΥΛΟΣ ΝΙΡΒΑΝΑΣ

ζῆλο τὴ γνώμη τους. Οἱ πρῶτοι εἶναι ἐπίμονοι, οἱ ἄλλοι γυρίζουν μὲ ὄλους τοὺς ἀνέμους. Ἡ νίκη τῆς ἀλήθειας εἶναι βέβαιη. Μὴ χάνετε τὸν καιρὸ σας νὰ συνάψετε κοσμικὰς σχέσεις γιὰ πολιτικὰς.

Θὰ δῆτε πολλοὺς συναδέλφους σας νὰ φτάσουν μὲ ραδιογραφίαι στὶς τιμὲς καὶ στὸν πλοῦτον : δὲν εἶναι ἀληθινοὶ καλλιτέχνες. Πολλοὶ ἀπὸ κείνους μολαταῦτα εἶναι πολὺ ἐξυπνοὶ καὶ ἂν καταπιастήτε νὰ παλαίψετε μαζί τους, πάνω στὸ ἔδαφός τους, θὰ χάσετε τὸν καιρὸ ὅσο κείνοι : οἱ ἴδιοι : δηλαδὴ ὅλη σας τὴ ζωὴ. Δὲ θὰ σᾶς μείνει λοιπὸν οὔτε μὴ στιγμὴ γιὰ νὰ εἰστε καλλιτέχνες.

Ἀγαπάτε μὲ πάθος τὴν ἀποστολή σας.

Δὲν ὑπάρχει πῶς ὑψηλὴ. Εἶναι πολὺ πῶς ἀνώτερη ἀπὸ ὅτι οἱ ἄλλοι νομίζουν.

Ὁ καλλιτέχνης δίνει ἓνα μεγάλο παράδειγμα.

Λατρεῖ τὴν τέχνην του. Ἡ πολυτίμη ἀνταμοιβὴ εἶναι ἡ χαρὰ τῆς καλῆς ἐργασίας. Ὁ κόσμος δὲ θὰ εἶναι εὐτυχημένος παρὰ ὅταν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι θάχουν ψυχὰς καλλιτέχνης, δηλαδὴ ὅταν ὅλοι θὰ αἰσθάνονται εὐχαρίστηση στὴ δουλειά τους.

Ἡ Τέχνη εἶναι ἀκόμα μοναδικὸ παράδειγμα εἰλικρινείας. Ὁ πραγματικὸς καλλιτέχνης ἐκφράζει πάντα κείνο πὸ αἰσθάνεται μὲ τὸν κίνδυνον νὰ ἀνατρέψει ὅλες τὶς παραδεδομένους προλήψεις. Διδάσκει ἔτσι τὴ φιλαλήθεια στοὺς ὁμοίους του.

Ἄς στοχαστεῖ καθένας τί θαυμαστὴ πρόοδο θὰ πραγματοποιοῦνταν ἂν ἡ ἀπόλυτη φιλαλήθεια βασίλευε ἀνάμεσα στοὺς ἄνθρώπους.

Ἄ! πόσο ἡ ἀνθρώπινη κοινωνία θὰ ἀπαρνοῦνταν γλήγορα τὶς πλάνες τῆς καὶ τὶς ἀσκήσεις τῆς, στὶς ὁποῖες εἶχε πιστέψει, καὶ μὲ πόση βεβαιότητα ἡ γῆ μας θὰ γενόταν Παράδεισος.

Auguste Rodin «L'art». μετάφραση Ἑλληνικὴ τοῦ Α. Κόμη θὰ κυκλοφορήσῃ ὁ ἐκδοτικὸς οἶκος «Λογοτεχνία» Μ. Νικολαΐδη.

«Συνείδηση καὶ ζῶη» — τοῦ Bergson κατὰ μετάφραση I. Ζερβού. — Θὰ δημοσιευθῇ σὲ ἐπόμενα φύλλα.

ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ

ΕΛΙΣΣΑΙΟΥ ΓΙΑΝΝΙΔΗ, ΤΟ ΜΕΓΑΛΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ, δοκίμιον κριτικῆς τοῦ ὕλισμου, Ἀθήνα, 1925, ἐκδοτικὸς οἶκος Μ. Σ. Σαριβαξεδάνη.

Δεχόμεστε μ' εὐγνώμονη χαρὰ τὸ καινούργιον βιβλίον τοῦ Ἑλισσαίου Γιαννίδη. Μὲ τὸ στοχαστικὸν καὶ σιγανὸν τοῦ τρόπου ἐτοίμασε καὶ μᾶς πρόσφερε τὸ ἔργον τῆς ὀριμότητός του, ὅπως ἡ Γλώσσα καὶ Ζωὴ ἦταν τὸ ἔργον τῆς ἐποχῆς τῆς ὀριμότητός του—μῖα ὀριμὴ συγκρατημένη καὶ πειθαρχημένη στὸ πῶς γερὸ καὶ κυρίαρχον λογικόν. Τὸ Μεγάλον Πρόβλημα εἶναι τὸ ἔργον ἑνὸς φιλοσόφου κ' ἑνὸς ἐπιδέξιου logicien. Τί ἄλλο ὅμως ἦταν ἡ Γλώσσα καὶ Ζωὴ στὸ βάθος. Μὴ λογικὴ ἐφαρμοσμένη στὸ γλωσσικὸ ζήτημα. Τὸ πῶς γερὸ πὸ μένει ἀπὸ τὸ περίφημον βιβλίον σήμερον, πὸ τὸ γλωσσικὸ ζήτημα ἔχασε τὴν ὀξύτητά του καὶ ὑποχώρησε μπρὸς σὲ τόσα μεγάλα ζητήματα, εἶναι ἡ ἀκονισμένη διαλεκτικὴ του καὶ ἡ ἀκαταγώνιστη ἐπιχειρηματολογία του. Μὲ τὸ καινούργιον βιβλίον ἡ διαλεκτικὴ τοῦ Γιαννίδη γυρίζει στὸ φυσικὸ ἔδαφόν τῆς. Ἀγκαλιάζει τὸ μεγάλο πρόβλημα ὄλων τῶν αἰώνων—τὸ πρόβλημα τοῦ κόσμου καὶ τοῦ νοῦ. Κ' ἔτσι ἡ Γλώσσα καὶ Ζωὴ παίρνει τὸ συμπτωματικὸν τῆς νόημα. Ἦταν κάτι σὰν ἐπιστοδικὸν στὴ ζωὴν τοῦ ἡ γλώσσα, σὰν ἓνα παραστράτημα ἀπὸ τὸ βασικὸν δρόμον πὸ ἦταν προωρισμένη νὰ περπατήσῃ ἡ διάνοησός του. Αὐτὴ τὴν ἐκδούλευσιν τοῦ ἔκαμε τὸ ἔθνος του, ἡ ἐποχὴ του. Τὸν καιρὸ πὸ ἄρχισε νὰ φιλοσοφῇ ὁ Γιαννίδης τὸ γλωσσικὸ ζήτημα ἦταν στὴ δράση του. Τὸ πρόσθετο, ἀναψῆ γι' αὐτό, τὸ ἀγάπησε καὶ τοῦ ἀφιέρωσε ἓνα κομμάτι τῆς ζωῆς του. Ἐδῶ εἶναι χειροπιαστὸς ὁ κοινωνικὸς παράγοντας. Ὁ Γιαννίδης ἦταν προωρισμένος νὰ γίνῃ φιλόσοφος, νὰ ξεδιαλύνῃ προβλήματα λογικῆς καὶ γνωσιολογίας. Ἐγίνε θεωρητικὸς τῆς γλώσσας γιὰτί τὸ ἤθελε ἡ ἐποχὴ του. Καὶ πῶς δυνατὰ διάνοιες εἶναι χρονικὰ καὶ τοπικὰ ὀρισμένες. Δουλεύουν τὰ προβλήματα πὸ ταράζουν τὶς κοινωνίας ὅπου ἀνήκουν. Στὴ διάνοιαν τοῦ Γιαννίδη ἡ ἐποχὴ καὶ τὸ ἔθνος του πρόσφεραν τὸ γλωσσικὸ πρόβλημα—τὸ μόνον πρόβλημα πὸ ἡ περασμένη γενεὰ δούλεψε φιλοσοφικὰ. Δὲν ὤφειλε νὰ φωνάζει—τί ἀδικοχάμενος καιρὸς γιὰ γλωσσικὰ ζητήματα στὴν ἀρχὴν τοῦ 20οῦ αἰῶνα! Ἦταν μοιραῖον τῆς περασμένης γενεᾶς νὰ ἰδρώσει καθαρίζοντας τὸ ἔδαφον ἀπὸ τὰ χαλάσματα, πὸ οἱ παλαιότεροι χρόνοι εἶχαν σωρέψει τὴν ὥραν πὸ ἄλλοι λαοὶ ἔχτιζαν ἀπὸ αἰῶνες. Ὁ Ἑλισσαῖος Γιαννίδης ἦταν ἀπὸ τοὺς εὐγενικώτερους ἐργάτας πὸ καταπιάστηκαν σ' αὐτὸ τὸ ἄχαρι ἔργον.

Τὸ Μεγάλον Πρόβλημα ἔπρεπε χρονολογικὰ νὰ εἶναι τὸ πρῶτον βιβλίον τοῦ Γιαννίδη, τὸ νεανικόν, ἀπ' αὐτὸ πὸ

ἔπρεπε ν' ἀρχίσει ἂν ὁ πολιτισμὸς μας εἶχεν ἀναπτυχθεῖ ὀργανικὰ καὶ παράλληλα μὲ τὸν εὐρωπαϊκόν—γιὰ νὰ τραβήξει πῶς πέρα σήμερον—ἐκεῖ πὸ βρίσκονται τῶρα οἱ ὁμότιμοι του στὴν Εὐρώπην. Οἱ νεώτερες νεοκαντιανὲς σχολῆς π. χ., ἓνας Edmond Husserl, εἴτε ἡ πλουραλιστικὴ φιλοσοφία τῆς Ἀμερικῆς. Ὅλες αὐτὲς οἱ τάσεις βρίσκοντο σὲ σπῆρον μέσα στὸ βιβλίον του. Σήμερον ὁμῶς, ὅπως ἐμφανίζεται, εἶναι τοῦλάχιστον μὴ γενεὰ καθυστερημένη ἀπ' τὴν εὐρωπαϊκὴν ἐπικαιρότητα. (Γιὰ τὸν ἄνθρωπον τῆς ἐλεύθερης σκέψης, ἔτσι ἀρχίζει τὸ βιβλίον, εἶναι κάπως νὰ εἶναι ὕλιστός.) Ἡ μὸδα αὐτὴ εἶναι ἀλήθεια πὸ δὲν φοριέται πῶς μήτε στὴν Ἑλλάδα, ὅπου ἀργοῦν κάπως νὰ ἔλθουν οἱ εὐρωπαϊκὲς μὸδες. Εἶναι καιρὸς πὸ σάλεψε ἡ πίστη πὸς ἡ φυσικὴ ἐπιστήμη θὰ λύσει τὸ μυστήριον τοῦ κόσμου καὶ σήμερον κανεὶς δὲν παίρνει στὰ σοβαρὰ τὸ Ludwig Büchner, μήτε τὴν ἐρμηνείαν τῶν κοσμικῶν αἰνιγμάτων τοῦ Ernst Haeckel. «Ἡ μεγάλη ἀνάπτυξις τῆς ἐπιστήμης, γράφει στὴν ἀρχὴν τοῦ βιβλίου του, ἔκαμε πολλοὺς νὰ φανταστοῦν πὸς ἡ ἐπιστήμη μᾶς ἔλυσε τὸ μυστήριον, πὸς ὁ κόσμος εἶναι ὅτι ἐλέπουμε καὶ τίποτ' ἄλλο». Τὴν ὑπερβολὴν αὐτὴ θέλει νὰ τὴν πολυεμήσει ὁ Γιαννίδης, νὰ δείξει τὶς ἀντιφάσεις πὸ ἔχει μέσα τῆς μὴ διαπιστικὴν κοσμοερμηνείαν πὸ ξεκινᾷ ἀπὸ τὴν φυσικὴν ἐπιστήμην καὶ πλατύνοντας σὲ σύστημα μὴ μὲθοδον κάνει μεταφυσικὴν—τὴν ὕλιστικὴν μεταφυσικὴν, πὸ δὲν ὑπάρχει κανένας λόγος νὰ εἶναι καλλίτερη ἀπὸ κάθε ἄλλη. Ἡ φιλοσοφία τοῦ Γιαννίδη λοιπὸν ξεκινᾷ ἀπὸ τὴν ἴδιαν ἀφορμὴν πὸ γέννησε τὶς πρῶτες νεοκαντιανὲς σχολῆς στὴ Γερμανίαν (Otto Liebmann, Ἱστορία τοῦ ὕλισμου τοῦ Fried. Alb. Lange κλπ.) καὶ τὴν ἀνάλογον κριτικὴν τῆς ἐπιστήμης στὴ Γαλλίαν ἀπ' ἓνα Laachelier π. χ. ἢ ἀπὸ τὸν Emile Boutroux, πὸ μὴν ἀνάλυση τοῦ βασικοῦ τοῦ ἔργου ἔδωκε στὰ τελευταῖα φυλλάδιὰ τῆς ἡ «Διάνοη».

Τὰ ἱστορικὰ δεδομένα εἶναι τὰ ἑξῆς : Οἱ ὑπερβολὲς ἑνὸς ἀνεδαφικοῦ ρωμαντικοῦ στὴ φιλοσοφίαν καὶ οἱ σημαντικὲς ἐπιτυχίαι τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν (ἀνακάλυψις τοῦ νόμου τῆς ἐνέργειας, φυσιολογία τῶν νεύρων, δαρβινικὴ θεωρία) σάλεψαν τὸ κύρος τῆς φιλοσοφίας στὸ μέσον τοῦ περασμένου αἰῶνα. Τότε φάνηκε καὶ ἔκλεισε γιὰ πάντα ὁ αἰῶνας τῆς φιλοσοφίας καὶ πὸς τὰ πρόβλήματα πὸ εἶχε καταπιάσει μὴ φορὰ νὰ λύσει θὰ ἔβρισκαν τὴν φυσικὴν λύσιν μέσα στὶς θετικὰς ἐπιστήμας. Κυρίαρχησαν τότε νατουραλιστικὲς καὶ ὕλιστικὲς τάσεις στὴ διάνοησιν καὶ στὴ λογοτεχνίαν. Ὁ φυσιολόγος Vogt δημιουργοῦσε σκάνδαλον κηρύττοντας, πὸς ἡ νόσησις εἶναι ἡ ἐκκρίσις τοῦ μυαλοῦ ὅπως τὰ οὖρα εἶναι ἐκκρίσις τῶν νεφρῶν καὶ ὁ γιατρός Ludwig Büchner ἔγραψε τὸ πολυδιαβαστὸν ἐκλαϊκευτικὸν βιβλίον τοῦ Δύναμη καὶ Ἔλξη (1855), πὸ 44 χρόνια ἀργότερον τὸ ἀντικατέστησαν τὰ Κοσμικὰ Αἰνιγματα τοῦ Haeckel. Ὁ ὕλισμὸς ὅμως σὰν θεωρία δὲ στάθηκε πολὺν καιρὸν.

Ἡ κριτική, δειλιασμένη στήν ἀρχή, ξαναπήρε θάρρος και με μίαν ἐπίμονη ἐργασία ἀνοίξε μεγάλα ρήγματα στο ὑλιστικό οικοδόμημα. Σέ μιὰ τέτοια κριτική εἶναι ἀφιερωμένο και τὸ βιβλίον τοῦ Γιαννίδη. Ὁ Γιαννίδης θέλει νὰ δείξει με τὸ δικό του τρόπο πὼς οἱ ἔννοιες τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης ὕλη, δύναμη, αἰτία, νόμος—χρησιμώτατες γιὰ τὸ συγκεκριμένο σκοπὸ, πὼ ἐπιδιώκει ἡ φυσικὴ ἐπιστήμη—εἶναι θολές στήν οὐσία και γεμάτες ἀντίφαση και ἡ σύγχυση μεγαλώνει ἀκόμη περισσότερο ὅταν πλαταίνοντας τίς ἔννοιες αὐτὲς θέλομε νὰ κάνομε μιὰ κοσμοθεωρία τοῦ τύπου τοῦ Büchner ἢ τοῦ Haeckel.

Ἐκεῖνο πὼ δίνει ἐξαιρετικὴ ἀξία σ' αὐτὸ τὸ βιβλίον εἶναι ἡ πρωτοτυπία του. Ὁ Γιαννίδης δὲν κάνει ἔργο πολυμαθείας. Καμμιά παραπομπή, καμμιά ὑποσημείωση, τίποτε ἀπ' αὐτὸ πὼ λέμε ἐπιστημονικὸ apparatus και δίνει τὸ ἐξωτερικὸ σοβαροφάνειας στὰ βιβλία. Ἡ ἔλλειψη τοῦ γίνεται ἐδῶ προτέρημα. Πολλὲς φορές μιλάει γιὰ πράγματα πὼ ἄλλοι μίλησαν πρὶν ἀπ' αὐτόν, πὼ δὲν ἔλαβε τὸν κόπο νὰ ἐξετάσει τὴ γνώμη τους. Τὸ ἔργο κάθε ἄλλο εἶναι παρὰ ἐκεῖνο πὼ λέμε documenté. Οὔτε εἶναι σκοπὸς τοῦ «δοκιμίου» νὰ εἶναι documenté. Τὸ ἐναντίον, κάτι θαυτάτα δικό του, μιὰ γερὴ ἀρχιτεκτονική, πὼ σφιχτοδένει τὰ μέρη τοῦ βιβλίου σ' ἓνα ὅλο. Κάτι πὼ δούλεψε μέσα του χρόνια και τὸ φώτισε ἀπὸ χίλιες μεριές. Αὐτὸς εἶναι ὁ τύπος τῆς διανοήσεως τοῦ Γιαννίδη, ὅπως τὸν εἶχαμε γνωρίσει στὴ Γλώσσα και Ζωή. Συγγενικοὶ τύποι εἶναι κάποια ἀπὸ τὰ πρὸ ἔνδοξα ὀνόματα τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας, ἕνας Descartes, ἕνας Spinoza. Ἐνας διανοητικὸς τρόπος λίγο σιγανός, λίγο δύσκολος, γιατί ἡ πρόσληψη γίνεται με μιὰ δυνατὴ ἀφομοιωτικὴ προσπάθεια και ἡ ἐσωτερικὴ ἐπεξεργασία, πὼ θὰ τῆς δώσει τὴ δυνατὴ ἀτομικὴ σφραγίδα, ἀπαίτη ἐντατικὸ κόπο. Γι' αὐτὸ ὁ Γιαννίδης εἶναι λογογράφος, ὅπως οἱ σοφοὶ πὼ ἀνάφερα, και ὅλες του οἱ ἐργασίες εἶναι σχετικῶς σύντομες μελέτες. Γιὰ τὸν ἴδιο λόγο ἡ ζωὴ του ἔχει μιὰ περιοδικότητα. Στὴ διανοητικὴ του ἱστορία ἔχουμε μιὰ περίοδο γλωσσική, μιὰ περίοδο μουσική, μιὰ περίοδο φιλοσοφίας. Ἐκεῖνο πὼ προέχει ὅμως σὲ ὅλα εἶναι ὁ φιλοσοφικὸς τόνος.

«Ἡ θέση πὼ θέλω ν' ἀναπτύξω στήν προκείμενη μικρὴ μελέτη, εἶναι θέση ἀρνητική. Δὲ ζητῶ ν' ἀποδείξω πὼς τὸ πνεῦμα ὑπάρχει. Πὼς ἓνα πρᾶμα ὑπάρχει, μόνο με τὴν παρατήρησή μου ν' ἀποδειχθεῖ. Ὅτι ὅμως τὰ ἐπιχειρήματα ὅπου στηρίζεται ἡ ἀρνήση τῆς ὑπαρξῆς του δὲν εἶναι στερεά, αὐτὸ βέβαιον εἶναι ἔργο τῆς ἐπιστημονικῆς συζήτησης». Ἴδου ἡ θέση πὼ ζητεῖ νὰ ὑποστηρίξει στὸ ἔργο του. Ἄπὸ τοὺς πολλοὺς τρόπους πὼ μπορεί νὰ τεθεῖ τὸ μεγάλο πρόβλημα 1) τὸν κοσμολογικὸ—ἀρχὴ τοῦ κόσμου και λειτουργία τῆς κοσμικῆς μηχανῆς, 2) τὸ ἀνθρωπολογικὸ—φύση τοῦ ἀνθρώπου και τοῦ ἀνθρώπινου νοῦ, 3) τὸ πρόβλημα τῆς οὐσίας—

ΔΙΑΝΟΗΣΗ

ΜΗΝΙΑΙΟ ΔΕΛΤΙΟ

ΕΠΙΜΕΛΗΤΕΣ : Κ. ΚΛΩΝΗΣ
Δ. ΠΙΤΣΑΚΗΣ

ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΤΗΣ: ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟ Η "ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ,"
Μ. ΝΙΚΟΛΑΪΔΗ ΚΑΙ ΣΙΑΣ

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ :

Τὸ χρόνο δρχ. 25—Στὸ ἐξωτερικὸ φράγμα 30

Τὸ τεῦχος δρχ. 2.50 και 3 στὸ ἐξωτερικὸ.

Γράμματα και ἐπιταγὲς στὸ ὄνομα τοῦ περιοδικοῦ

Γαμβέττα 14α Ἀθήνα.

ΑΠΟΨΕΙΣ

Μιὰ προσπάθεια ὀπισθοδρομικῶν, συντονισμένη πρὸς τὴν κοινωνικὴ και πολιτικὴ μας ζωὴ, πασιζει νὰ βεβαιώσει τὴν ὑπαρξὴ ἑνὸς ἀριστεροῦ ρεύματος στήν ἀντίληψη τῶν ζητημάτων τῆς ἠθικῆς, τῆς γλώσσας, τῆς πίστεως, και τῶν ἰδεῶν. Ἐνα συνέδριο «Ἐθνικόν», συνεκέντρωσε τὰ ἀντιδραστικά και μοναρχικά στοιχεῖα, ἀστὸς διανοουμένους και ἀντιπροσώπους τοῦ κλήρου, προτιθέμενο νὰ διαπιστώσει ἐλπίδες ἀγαθῆς γιὰ τὴν καταπολέμησι τοῦ δημοτικισμοῦ, τὴν ἀνύψωσι τῆς ἠθικῆς, και τὸν σεβασμὸ τῆς ἀτομικῆς, ἀστικῆς και μοναστηριακῆς ιδιοκτησίας.

Καταφανὲς εἶναι, ἀπὸ τὰ πρόσωπα και τὰ πράγματα, πὼς ἐξὸν ἀπὸ ὅσα ἀνάγονται σὲ κύκλο μικροσυμφεροντολογικὸ και προσωπικὸ, δὲν εἶναι σημασίας ἄξια ἢ ὅλη κίνησις.

Τὸ πρὸ λυπηρὸ σημεῖον στήν ὑπόθεσι εἶναι ὅτι στοὺς ἰερωμένους και τοὺς γέροντας διπλά παρακάθησαν ἄτομα ἀπὸ σωματεῖα κατ' ὄνομα ἐπιστημονικά, ἐκπρόσωποι τῆς Φαρμακευτικῆς—Ἰατρικῆς Ἑταιρίας, τῆς Ἑταιρίας Βυζαντινῶν σπουδῶν, και ἀντιπρόσωποι τῆς Μέσης Ἐκπαίδευσως. Πὼ φανερό δείχνει πὼς ὁ προσωπικὸς ὑπολογισμὸς και ἡ σύγχυση τῶν πρὸ ἀπλῶν πραγμάτων βαθαίνει λεγόμενους «ἐπιστήμονες» και «σκεπτομένους».

τί εἶναι ἡ ὕλη στὸ θάθος τῆς, πὼ και οἱ τρεῖς συναντῶνται στὸ βαθύτερο νόημά τους, ὁ Γιαννίδης ξεκινάει ἀπὸ τὸν τρίτο, τὸν πρὸ συγκεκριμένο αὐτὸν πὼ μπορεί νὰ ἐρευνηθεῖ μέσα στὴ φυσικὴ ἐπιστήμη. Ἀκολουθοῦνε κεφάλαια λεπτόλογης κριτικῆς και γνωσιοθεωρίας, πὼ μπορούνε νὰ χρησιμεύουν σὰν προαίδησι σ' ὅσους θέλουν νὰ γυμναστοῦνε στὴ συστηματικὴ και πειθαρχημένη διανοητικὴ ἐργασία. Στὸ τελευταῖον κεφάλαιο, στὸν ἐπίλογο, πλαταίνει κάπως τὸ ἔδαφος και ὁ Γιαννίδης ἐρχεται ἀσυνείδητα τίς περισσότερες φορές σ' ἐπαφὴ με τὰ πρὸ καινούργια σύγχρονα ρεύματα—πὼς ἐπιστήμη και νόησι δὲν εἶναι ἓνα και τὸ ἴδιο και πὼς ἡ ζωὴ εἶναι κάτι πολὺ πλατύτερο ἀπὸ τὴν ἐπιστήμη. Ὅλη ἡ ἀνάλυσι και ἡ συζήτησι γυρίζει μέσα στὸ πλαίσιο τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης και ἔχει τὸ στερεὸ μαθηματικὸν τύπον—modo geometrico demonstrata.

Χ. ΘΕΟΔΩΡΙΔΗΣ

ΕΜΠΟΡΟΡΑΦΕΙΟΝ Η "ΕΦΑΡΜΟΓΗ," ΧΡΗΣΤΟΥ Ι. ΜΠΑΚΑΛΜΠΑΣΗ 9 ΠΙΝΔΑΡΟΥ 9

(Ἐναντὶ Σχολῆς Καλογραιῶν)

ΕΝ ΠΕΙΡΑΙΕΙ

ΠΛΟΥΣΙΑ ΣΥΛΛΟΓΗ ΑΓΓΛΙΚΩΝ ΥΦΑΣΜΑΤΩΝ
ΚΟΠΤΙΚΗ ΑΡΙΣΤΗ
ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΕΛΕΙΑ
ΤΙΜΑΙ ΛΟΓΙΚΑΙ

Γ. ΕΓΓΛΕΖΟΣ

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ-ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ-ΒΙΒΛΙΟΔΕΤΕΙΟΝ-ΕΝ ΒΟΛΩ Ὁδὸς ΕΡΜΟΥ

—Ὅλοι αἱ τελευταῖαι ἐκδόσεις τῶν Ἀθηναϊκῶν Ὁζῶν.

—Τυπογραφικαὶ ἐργασίαι.

—Βιβλιοδέτησις και σφραγίδες.

Καθ' ὅλον τὸν μῆνα πωλεῖται ἡ «Διανόησι».

Ἡ «ΔΙΑΝΟΗΣΗ» ΠΟΥΛΙΕΤΑΙ ΟΛΟ ΤΟ ΜΗΝΑ (ἀποκλειστικῶς) στήν Ἀθήνα : Βιβλιοπωλεῖσι Γ. Βασιλείου (Σταδίου) Χ. Σαλιβερου, (Σταδίου) Ζηκάκη (Ἀρσακείου) Μ. Νικολαΐδη (Γαμβέττα 14α) «Ἐστίας» Ι. Κολάρου, (Σταδίου) Ἐλευθερουδάκη, (πλατεῖα Συντάγματος) «Τύπου» (Σταδίου.)

ΚΑΙ ΣΤΑ ΠΕΡΙΠΤΕΡΑ : Κ. Σβωλοπούλου (Πλατεῖα Ὀμονοίας), Ι. Θεοφανοπούλου (Ἡλεκτρικὸς), Ι. Δραγῶνα (Σταδίου και Αἰόλου) Ἐνδρικήκη (Σταδίου-Λυκαβητοῦ.)

ΔΙΑΝΟΗΣΗ

ΤΕΥΧΟΣ 5-6
ΔΡΑΧΜΕΣ 4

ΑΠΟ ΤΑ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΜΑΡΙΑ ΠΟΥΛΜΕΝΑΚΟΥ. Τὸ ἔνστικτο. Μελέτη ἐπὶ τῆς Ἱστορίας καὶ τῶν βάσεων τῆς ζωοφυσιολογίας.

ΤΑΚΗΣ ΜΠΑΡΛΑΣ. Ὁ Κάρολος Σπίττελερ.

Ν. ΔΑΠΑΘΙΩΤΗΣ. Ὁρισμὸς καὶ ἔννοια τῆς Τέχνης (Τέλος).

Ο. ΚΟΜΝΗΝΟΥ. Ἡ φιλοσοφία τοῦ Μπουτρού.

HENRI BERGSON (Μετάφραση Ι. Ζερβού). Ἡ συνείδηση καὶ ἡ Ζωή.

PIERRE LOUYS. Ἡ Ποιητικὴ.

JULES MICHELET. Ἄριστοι σελίδες (Πέντε μέρη).

EDMOND SCHERER. Μελέτη γιὰ τὸν Ἀμιελ.

H. FREDERIC AMIEL. Ἀπὸ τὸ Ἡμερολόγιον.

Οἱ ὁμιλίαι τοῦ κ. Σικελιανού.—Ἐνα Χρονικὰ κ. λ.